**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ
АЗЕРБАЙДЖАНСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

**БАКИНСКАЯ МУЗЫКАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ
имени УЗЕИРА ГАДЖИБЕЙЛИ**

На правах рукописи

МАЛАХАТ АЛАГА гызы МАМЕДОВА

ДИДАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ВОСПИТАНИЯ, ОБРАЗОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ В ДЕТСКИХ ХОРОВЫХ КОЛЛЕКТИВАХ

5801.01 – Теория и методика обучения и воспитания
(методика преподавания музыки).

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

диссертации на соискание учёной степени
доктора философии по педагогике

Баку – 2016

Диссертация выполнена в Бакинской Музыкальной Академии имени Узеира Гаджибейли на кафедре «Методики и специальной педагогической подготовки»

Научный руководитель: доктор педагогических наук, профессор
Жаля Гамид гызы Кадымова

Официальные оппоненты: заслуженный педагог Азербайджанской Республики, доктор педагогических наук, профессор
Октай Мамедага оглы Раджабов

доктор философии по педагогическим наукам
Севидж Сардар гызы Алиева

Ведущая организация: Бакинский Государственный Университет кафедра «Педагогики».

Защита диссертации состоится «29____» марта 2016 г. в 14:00 часов на заседании Диссертационного Совета Ф\Д 02.151 при Бакинской Музыкальной Академии им. Уз. Гаджибейли.

Адрес: AZ 00 14 г.Баку, ул.Ш.Бадалбейли, 98.

С диссертацией можно ознакомиться в библиотеке Бакинской Музыкальной академии.

Автореферат разослан «____» февраля 2016 г.

Учёный секретарь Диссертационного Совета,
доктор философии по искусствоведению,
доцент: **Х.В.Мамедова**

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАННИЯ

Актуальность. В истории, теории и практике музыкального воспитания хоровое пение является одним из самых массовых, активных и распространённых форм приобщения детей к музыке, так как создаёт возможность естественного, доступного способа выражения художественных потребностей, чувств, настроений. Ещё Б.В.Асафьев характеризовал хоровое пение как один из лучших способов развития музыкально-исполнительских способностей. Опытные педагоги-музыканты, руководители хоровых коллективов подчёркивают, что участие детей в коллективном пении есть проявление высшей эмоциональной и интеллектуальной активности, столь необходимой для всего последующего личностного и духовного развития ребёнка. Постоянная работа с детским хоровым коллективом, для опытного и талантливого педагога-хормейстера не ограничивается процессом разучивания различных песен и хоровых произведений, она представляет собой полноценный процесс музыкального образования детей, в котором он, обучая их, воспитывает и развивает. В процессе обучения хоровому пению всегда присутствует обязательная функциональная триада, то есть три основные дидактические задачи: воспитание, обучение и развитие школьников. Длительный педагогический опыт подтверждает, что для осуществления качества и эффективности хоровой деятельности необходимо, чтобы выполнение всех трёх задач было тесно взаимосвязано. Вместе с тем, в работе с детскими хоровыми коллективами взаимодействие столь важных дидактических задач часто остаётся нереализованным.

Проблема достижения взаимодействия и единства трёх основных дидактических функций: воспитательной, образовательной и развивающей, является основой всей педагогической работы руководителя хорового коллектива и конечной основополагающей целью музыкального обучения детей. Под данным важным положением рассматривается умение педагога-хормейстера на материале изучаемого хорового репертуара осуществлять взаимосвязь музыкального воспитания, образования и развития детей, чтобы пение в хоре не ограничивалось разучиванием песенного репертуара, а стало эффективным средством музыкально-эстетического воспитания детей. Посещение детьми хоровых коллективов должно быть средством личностного, эмоцио-

нального и интеллектуального, физического и психического их развития.

Значимость рассматриваемой проблемы определяет её актуальность, так как только осуществление данного триединства в процессе детского хорового пения помогает максимально использовать его потенциальные возможности, достигать качества и эффективности музыкального обучения и выполнять главную цель - формирование музыкальной культуры детей. Вся деятельность хормейстера должна быть направлена на выполнение гармонического взаимодействия общего музыкального воспитания, образования и развития всех участников хорового коллектива, на последовательное выравнивание в процессе хорового обучения тех или иных отстающих задач.

Таким образом, **актуальность исследования** обусловлена:

- наблюдаемыми противоречиями в музыкальном обучении и воспитании школьников в процессе хорового пения;

- огромными и не во всем реализованными потенциальными возможностями детского хорового пения в формировании музыкальной культуры школьников;

- отсутствием дидактической системы обучения, обеспечивающей гармоническое взаимодействие воспитания, образования и развития в процессе детского хорового пения.

Степень научной разработанности исследования. В области музыкального обучения и воспитания школьников накоплен большой научно-исследовательский и методический опыт, обобщённый в фундаментальных трудах Б.В.Асафьева, В.Н.Шацкой, Н.Я.Брюсовой, О.А.Апраксиной,Э.Б.Абдуллина,Ю.Б.Алиева,Н.Л.Грозненской,Д.Б.Кабалевского и многих других.

Различные проблемы музыкального обучения и воспитания школьников исследуются и в работах азербайджанских учёных-музыкантов С.Д.Кулиева, Н.С.Мелик-Мамедова, О.М.Раджабова, Ф.Б.Садыгова, В.Д.Халилова, С.М.Аскеровой, М.Р.Дадашевой, Т.Багировой, Ж.Г.Кадымовой, и многих других.

Вместе с тем, несмотря на интенсивный процесс совершенствования проблемы музыкального воспитания и обучения школьников, на практике продолжает наблюдаться неравномерность и несоответствие приобретаемых музыкальных знаний уровню воспитания и развития школьников. Данная неравномерность выражается в исполнительской активности в ущерб музыкальному воспитанию и развитию хорового

коллектива, что, безусловно, отрицательно влияет на уровень их общей музыкальной культуры.

Проблема исследования заключается в преодолении противоречия между существующими в хоровом пении потенциальными возможностями музыкального воспитания, обучения и развития школьников и отсутствием их дидактического взаимодействия, в преодолении несоответствия между музыкальным воспитанием, образованием и развитием школьников в процессе хоровой **деятельности**.

Цель исследования – поиск путей и потенциальных возможностей для создания дидактической основы взаимодействия музыкального воспитания, обучения и развития в процессе детского хорового пения.

Объект исследования – деятельность детских хоровых коллективов.

Предмет исследования - процесс взаимодействия музыкального воспитания, обучения и развития в детских хоровых коллективах.

Научная гипотеза исследования: высокая музыкальная и исполнительская культура детских хоровых коллективов осуществима при условии гармонического взаимодействия и единства воспитательных, образовательных и развивающих задач музыкального обучения школьников.

Задачи исследования. В соответствии с предметом, целью и научной гипотезой исследования были выдвинуты следующие задачи:

1. Анализ исторического, теоретического и практического опыта в области музыкального обучения и воспитания детей.

2. Изучение педагогического, методического и исполнительского опыта в области детского хорового пения.

3. Анализ необходимых условий, способствующих дидактической интеграции воспитательных, образовательных и развивающих задач.

4. Определение сущности, содержания и значимости воспитательных, образовательных и развивающих задач в деятельности детского хорового коллектива.

5. Разработка специальной дидактической основы взаимодействия воспитательных, образовательных и развивающих задач в работе с детским хоровым коллективом.

6. Реализация данной дидактической системы в ходе опытно-экспериментальной работы, на примере обучения школьников хоровому пению.

7. Анализ и обобщение результатов опытно-экспериментальной работы, подведение итогов исследования, определение общих теоретических и практических выводов.

Концепция исследования обусловлена изучением проблемы музыкального обучения детей в гармоническом единстве воспитания, образования и развития**.** Детское хоровое пение, являясь одним из наиболее общедоступных и вместе с тем активных форм музыкального воспитания и образования, эффективно способствует формированию музыкальной культуры школьников, при условии дидактического взаимодействия воспитательных, образовательных и развивающих задач.

Методологическую основу исследования составили:

- фундаментальные идеи выдающихся музыкантов-просветителей Азербайджана, направленные на активное развитие профессиональной музыкальной культуры: Уз.Гаджибейли, М.Магомаев, Бюль-Бюль, Ш.Мамедова и другие;

- исследования и труды в области зарубежного и отечественного опыта по проблемам музыкального воспитания и обучения детей;

-исследования в области теории и практики детского хорового пения, изданные за рубежом и в Азербайджане.

В процессе исследования были применены следующие **методы исследования:**

1. Изучение и анализ литературы по истории, теории и практики музыкального воспитания, образования и развития.

2. Изучение теоретического и практического опыта видных хоровых коллективов, зафиксированных в методической литературе, мемуарах и звукозаписях.

3. Наблюдение за деятельностью щкольных хоровых коллективов, сравнение этих уровней, педагогические беседы, анкетирование, тестирование и интервьюривание школьников.

4. Анализ показательных уроков педагогов-хормейстеров, их выступлений на семинарах, конференциях,

5. Опытно-экспериментальная работа, состоящая из констатирующего, формирующего и коррелирующего видов педагогического эксперимента

6. Изучение и поиск эффективных возможностей для гармонического взаимодействия задач музыкального воспитания, образования и развития школьников.

База исследования: Исследование проводилось на базе кафедры «Методики и специальной педагогической подготовки» Бакинской музыкальной академии, кафедры «Методики преподавания музыки» педагогического факультета Азербайджанского государственного педагогического университета, в рамках лекционной и семинарской работы со студентами-музыкантами, а также индивидуальных занятий со студентами в процессе специальной педагогической практики подготовки выпускных квалификационных дипломных работ Бакинского социального педагогического колледж.

Основные этапы исследования. I - предварительный этап (2002-2005 годы) характеризуется как информационно-поисковый. Он был посвящён накоплению эмпирического материала, осуществлению поисков методологических оснований для взаимодействия задач музыкального воспитания, образования и развития школьников. На данном этапе фиксировались результаты констатирующего эксперимента.

II – основной этап (2005–2008 годы) характеризуется как экспериментально-аналитический. На этом этапе осуществлялись анализ материала, трансформация теоретического и практического опыта в специальную систему обучения, опытно-экспериментальная работа. Осуществлялся формирующий эксперимент.

III – завершающий этап (2008-2012 годы) характеризуется как теоретико-методологический. Проводился коррелирующий этап экспериментальной работы. На данном этапе происходило теоретическое осмысление, проверка и оформление результатов исследования, завершение и подведение итогов всей опытно-экспериментальной работы.

Обоснованность и достоверность результатов исследования обусловлены исходными теоретическими и методологическими позициями; комплексным решением теоретических и практических задач; использованием научно-исследовательских методов; многолетней опытно-экспериментальной работой; подтверждением концептуальной непротиворечивости научных положений и выводов диссертации основным положениям современной педагогической науки.

Научная новизна исследования состоит в том, что в нем впервые:

- в теории и практике школьного хорового пения обусловлена актуальность проблемы дидактического взаимодействия музыкального воспитания, образования и развития;

- выявлено несоответствие между приобретаемым школьниками в процессе хоровой деятельности певческим опытом и музыкальными знаниями, уровнем музыкального воспитания и развития;

- на основе теоретического и практического анализа и обобщения опыта работы в школьных хоровых коллективах, выявлена необходимость гармонического взаимодействия воспитательных, образовательных и развивающих задач для развития музыкальной культуры школьников;

- научно обоснована эффективность данного дидактического единства в формировании музыкальной культуры школьников;

- научно разработана и экспериментально подтверждена дидактическая система, эффективно способствующая взаимодействию всех вышеуказанных задач;

- данное взаимодействие реализовано в процессе опытно-экспериментальной работы, результаты которой полностью подтвердили теоретическую и практическую значимость исследования;

Теоретическая и практическая значимость исследования:

-определена значимость и необходимость осуществления в процессе школьного хорового пения дидактического взаимодействия трёх основных задач музыкального обучения: воспитания, образования и развития.

-разработана дидактическая система, позволяющая эффективно осуществлять главную цель музыкального обучения в хоровых коллективах – формирование музыкальной культуры школьников.

-выявлена возможность широкой практической реализации данного дидактического взаимодействия в процессе обучения школьников хоровому пению.

На защиту выносятся следующие положения:

1. Современный уровень развития музыкальной культуры школьников обусловливает совершенствование системы музыкального воспитания и актуализирует внедрение инновационных форм музыкального обучения, наряду с традиционными.

2. Хоровая деятельность содержит огромные потенциалы и перспективы в развитии музыкальной культуры школьников, которые часто остаются нереализованными.

3. Одной из негативных тенденций музыкального обучения школьников в процессе хоровой деятельности является несоответ-

ствие приобретаемого исполнительского (певческого) опыта уровню музыкального воспитания, образования и развития.

4. Этот фактор в свою очередь обусловливает необходимость разработки специального целенаправленного дидактического взаимодействия всех воспитательных, образовательных и развивающих задач, эффективно влияющих на формирование общей музыкальной культуры хорового коллектива.

5. Данное взаимодействие основано на гармоническом соотношении осуществляемого в процессе хоровой деятельности школьников музыкального воспитания, образования и развития школьников.

6. Практическая реализация дидактического взаимодействия всех основных задач в ходе опытно-экспериментальной работы полностью подтвердила теоретическую значимость проведённого исследования.

Апробация и внедрение результатов исследования осуществлялось через научные публикации автора в педагогической печати, в выступлениях и докладах автора на вузовских, республиканских и международных научно-практических конференциях, на открытых уроках в Бакинском социальном педагогическом колледже, в ходе обсуждения на кафедре «Методики и специальной педагогической подготовке» Бакинской музыкальной академии, в отделе концептуальных проблем образования Института проблем образования Министерства образования Азербайджанской Республики, в лаборатории дидактики института теории и истории педагогики Российской академии образования, на заседаниях Учебно-Методического совета по проблемам образования Министерства образования Азербайджанской Республики, на кафедре «Педагогики»Бакинского государственного университета.

Структура диссертации: Основное содержание диссертации отражено во введении, двух главах, заключении и библиографического списка используемой литературы.

ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ДИССЕРТАЦИИ

I Глава называется «Теоретическое обобщение проблемы дидактического взаимодействия воспитания, образования и развития школьников в процессе хоровой деятельности» и состоит из четырех разделов. **1.1. Сущность, содержание и значимость воспитательных задач в работе с детским хоровым коллективом.**

Музыкально-воспитательная, художественно-просветительская работа педагога-хормейстера является обязательной, так как осуществляет всестороннее и гармоническое формирование личности. Главной целью музыкального воспитания в процессе хоровой деятельности является формирование музыкально-эстетического сознания, художественных вкусов, стремлений, запросов, идеалов; иными словами, формирование тонкого и сложного по структуре умения воспринимать и оценивать мир по законам красоты. Музыкальное воспитание как часть общего эстетического воспитания учащихся проявляется в способности воспринимать, чувствовать, понимать и оценивать произведения и явления музыкального искусства.

Процесс музыкального воспитания в хоровом коллективе – это глубоко творческий процесс, в котором происходит взаимопознание, взаимовлияние, взаимовоспитание. Личность руководителя хора, его профессиональное мастерство, организующая и направляющая роль, основанная на принципах демократизма, гуманности, толерантности и творческой свободы – это решающее и важнейшее условие эффективности процесса музыкального воспитания.

В процессе музыкального воспитания руководитель хорового коллектива руководствуется общими обязательными положениями-принципами, которые помогают достигать высоких результатов и эффективности, при наличии, конечно, специальных знаний, опыта и мастерства воспитателя. Другими словами, осуществляемый им процесс музыкального воспитания предполагает и направлен на:

- формирование высоких нравственных человеческих ценностей, чувства патриотизма, гуманизма, национального самосознания, а также социально-значимых, гражданских качеств личности воспитанника;

- органичную связь с окружающей воспитанника жизнью и учебной деятельностью. Процесс музыкального воспитания необходимо связывать с общественной, учебной деятельностью воспитанника, с разными полезными делами, мероприятиями, чтобы они приобретали опыт нравственного поведения, закрепляли и совершенствовали собственные моральные качества.

- освоение и изучение эстетически ценного музыкально-художественного опыта поколений. Учитывая музыкально-художественные интересы своих воспитанников, руководитель хора осторожно и ненавязчиво на конкретных примерах помогает разобраться в художественной ценности многочисленных образцов и произведений

народного, классического и современного музыкального искусства. Основой процесса музыкального воспитания является;

- гуманизация музыкального воспитания. Она заключается в гуманном отношении к личности воспитанника, уважении его позиции, убеждений, прав и свобод (гуманитарных, религиозных и др.), ненасильственное формирование необходимых критериев музыкально-эстетической воспитанности (вкусов, представлений, взглядов, идеалов), отказ от различного рода наказаний, унижающих его честь и достоинство.

- личностный подход. Руководитель хора осуществляет процесс музыкального воспитания, опираясь и учитывая возрастные, индивидуальные особенности и личностные качества и возможности воспитанников, постоянно изучает особенности темперамента, черты характера, взгляды, вкусы, привычки своих воспитанников, диагностируя уровень развитости этих важных качеств, своевременно выявляет и устраняет причины, оперативно меняет тактику воспитания в зависимости от новых сложившихся условий и обстоятельств.

- единство музыкально-воспитательных воздействий. Осуществляя процесс музыкального воспитания в своём хоровом коллективе, руководитель в полной мере осознаёт и роль других сфер музыкально-воспитательного воздействия: существенного влияния семьи, товарищей, окружающих взрослых людей, общественных организаций, ученического коллектива и т.д. Среди этих многообразных влияний особая роль принадлежит личности воспитателя, однако, очень важно, чтобы требования, исходящие от них и от руководителя, были едиными и не противоречили одно другому. В противном случае, воспитанник испытывает огромные психические перегрузки, не может определить и выбрать среди авторитетных влияний наиболее верное. Поэтому руководитель хора поддерживает связь с семьёй, тщательно согласовывая своё музыкально-воспитательное воздействие.

В результате длительной и целенаправленной работы педагога-хормейстера по музыкальному воспитанию, руководимого им коллектива формируются важнейшие общие показатели музыкальной воспитанности: развитость музыкального сознания и культуры, музыкальная образованность. Активно развиваются природные музыкальные способности, обеспечивающие активность музыкального восприятия, творческого воображения, эмоционального переживания, образного мышления, эстетического отношения к самому себе, своему поведению, к обществу, к природе и к учёбе. Формируется музыкально-эсте-

тическая культура, как совокупность музыкальных взглядов, интересов, вкусов, критериев.

Воспитательные задачи:

-формирование высоких нравственных, моральных, эстетических, а также положительных психических и физических качеств школьников;

-формирование музыкального, художественного и эстетического вкуса, интереса и любви к музыкальному искусству, желание слушать и исполнять музыку.

-совершенствование эмоциональной отзывчивости школьников:

-формирование музыкального восприятия: уметь внимательно слушать музыкальные произведения от начала и до конца; узнавать знакомые мелодии, песни и другие музыкальные произведения;

- формирование музыкально-эстетического опыта.

Таким образом, целью музыкального воспитания в детском хоровом коллективе является приобретение общей и исполнительской культуры, познание всего положительного духовного опыта поколений, сконцентрированного в музыкальном искусстве.

1.2. Содержание образовательных задач в процессе обучения хоровому пению. В процессе освоения хоровых вокальных навыков огромное значение имеет достижения слитности, единства всех элементов звучания, то есть хорового строя, ансамбля.

Хоровой ансамбль подразумевает формирование нижеследующих навыков:

-темповое единство, зависит от сосредоточенности внимания детей к движению рук дирижёра и к звучанию инструментального сопровождения.

-метроритмическое единство, которое предполагает умение осваивать такие ритмические сложности, как затактовое вступление, синкопы, пунктирный ритм, полиритмика, агогика;

-динамическое единство, предполагает умение одновременно осуществлять всё многообразие динамических оттенков: нарастания (crescendo) и спады (diminuendo), а также внезапные изменения звучности (subito sforzando);

-единство распевания отдельных слогов на нескольких звуках, (в медленных, певучих и протяжных песнях) предполагает умение петь на legato округленным звуком в умеренной динамике;

-единство распевания отдельных гласных в быстрых песнях, предполагает умение петь на non legato, светлым звуком;

-единство силы звучания во всех хоровых партиях, предполагают достижение равновесия звучания, необходимое в произведениях с гармонической и аккордовой фактурой;

- оптимальное соотношение силы звучания голосов в полифонической фактуре, где требуется иное соотношение равновесия звучания, так как тема переходит из одного голоса в другой.

Дидактически важным является организация и построение всего процесса хоровых занятий. Работа над песней или хоровым произведением узловой момент всего педагогического процесса. От того, как педагог-хормейстер учит работать над песней, во многом зависят исполнительские успехи хорового коллектива. Практика показывает, что руководителю следует придавать большое значение методически верному и рациональному разучиванию песенного репертуара,

Педагогу-хормейстеру необходимо научиться и осуществлять взаимосвязь освоения музыкальной грамоты на примере исполнения песен. Важно, чтобы на материале вокального репертуара школьники постепенно изучали элементарную музыкальную грамоту: понятие звука, его высоту, тембр, длительность, музыкальный ритм, счёт, метр, правила нотной записи, такт, знаки альтерации, лад и его основные ступени, тональность и т.д.[1] Педагогу-хормейстеру не следует спешить и стремиться как можно быстрее ознакомить школьников с большим объёмом музыкально-теоретических знаний, в данном случае методически главным является не количество и время их передачи, а сам процесс. Этот процесс осуществляется очень осторожно и ненавязчиво, чтобы преподносимый объём музыкально-теоретических познаний ни в коем случае не превышал и не подавлял бы творчески увлекательную целенаправленность и содержательность хорового пения. Дидактически очень важно, чтобы для ребят конкретные музыкальные знания были тесно связаны с конкретным практическим примером в процессе исполнения, чтобы они не носили отвлечённый и умозрительный характер, чтобы знания были для них «музыкальными открытиями», чтобы они были производными от главного – желания и умения петь в хоре. Аналогичный дидакти-

---

[1] Изучаемый вокальный репертуар обобщён автором в изданных в 2009, 2010,2015 годах учебных пособиях, которые даны в списке используемой литературы.

ческий подход необходим и в разучивании специальных вокальных упражнений.

В процессе изучения вокального репертуара, в доступной форме, постепенно и последовательно, не перегружая внимание детей, анализируется структура, жанр и стиль произведения (фраза, предложение, период, форма), его фактура (мелодия, гармония, полифония и т.д.), объясняется, что такое темп, динамика, мелизмы, кульминация, различные знаки аббревиатуры (реприза, вольта и т.д.), и другие музыкальные термины. Все эти музыкальные знания должны передаваться на примере изучаемого произведения в полном соответствии с процессом пения.

Так постепенно и последовательно в процессе хоровой деятельности закладываются основы музыкальной грамотности и образованности:

-приобретение элементарных музыкальных (исторических, теоретических и практических) знаний о музыкальном искусстве;

-формирование вокально-исполнительских умений и навыков.

Все образовательные задачи хорового пения, обобщённые в музыкально-теоретических и исполнительских (певческих) знаниях, умениях и навыках, в целом должны быть направлены на воспитание любви и понимания музыки, как главной задачи в деятельности педагога-хормейстера. Для детей процесс пения, как средство воплощения познанного музыкального содержания, является фактически возможностью войти в соприкосновение с миром идей и чувств, вложенных в музыку и приобщить к ней своих слушателей.

Таким образом, обобщая образовательную функцию в деятельности педагога-хормейстера, необходимо формировать полноценное и глубокое осознание передаваемого объёма необходимых знаний. В целом, образовательная задача осуществляется непосредственно в процессе разучивания-исполнения вокально-хорового репертуара и оптимальное взаимодействие теоретических и практических (исполнительских) знаний, умений и навыков обеспечивают результативность и успешность её выполнения.

1.3. Роль развивающих задач в процессе хоровой деятельности школьников. Развитие хоровой исполнительской культуры детей предполагает необходимое и единое сочетание интеллектуального, эмоционального, технического и волевого развития. Именно эти качества формируют творческую индивидуальность хорового коллек-

тива, а отсутствие хотя бы одного из них сказываясь на хоровом исполнении, делает его и недостаточно полноценным.

Опытные педагоги и методисты, работая с хоровыми коллективами, уделяют особое внимание значимости его интеллектуального развития. Для музыкально-интеллектуального развития детских хоровых коллективов, необходимо чтобы исполнительский репертуар не ограничивался песнями, доступными и популярными среди детей, а был бы разнообразным и богатым по содержанию, чтобы дети много читали, разбирались в смежных видах искусств, чтобы в общении с ними, проявлялась развитость общей культуры. Чем выше общая и музыкальная культура детей, тем ярче и богаче артистическая индивидуальность, а соответственно успешность исполнительской деятельности.

Процесс профессионального становления хорового коллектива складывается из целого ряда влияний и факторов. Он не ограничивается разучиванием музыки и текста песни, для педагога-хормейстера очень важно всесторонне образовывать детей, чтобы они впитывали в себя всё необходимое из окружающего мира, много читали, слушали музыку, бывали в театре и музеях, общались с интересными людьми. Важно не просто «хорошо петь», а совершенствовать индивидуальный стиль хорового исполнения, чтобы хор проявлял себя, как создатель собственной непосредственной, вдохновенной и художественной интерпретации, чтобы ощущалось богатство и сила его артистического воздействия.

Для эффективного развития музыкального мышления и интеллекта необходимо, чтобы в процессе разучивания песенного репертуара работа хорового коллектива выполнялась не механически, а в творческой атмосфере одухотворённой осмысленности, активности музыкального сознания и внимания, инициативы и фантазии. Именно осмысленная работа над музыкальным произведением, напрямую развивающая музыкальное мышление, помогает коллективу возвыситься до уровня хорового искусства.

Именно познание широкого объёма музыкального материала, знаний, явлений, умение их применения является показателем развитости музыкального мышления. Умение слышать интонационную и знать логическую взаимосвязь исполняемой музыки свидетельствует об активности музыкально-мыслительной деятельности участников хорового пения.

К сожалению, в современной музыкально-педагогической практике, работа в хоровых коллективах ограничивается только развитием узко-профессиональных навыков и подготовки хора к показательным выступлениям. Музыкально-интеллектуальное содержание хоровых занятий при таких условиях искусственно обедняется, а воздействие педагога на коллектив ограничивается показом сугубо практических певческих навыков.

Для интенсивного развития музыкального мышления участников хорового коллектива можно предложить несколько дидактически эффективных методов:

- изучение большого по количеству и разнообразного по жанрам и стилям певческого репертуара;

- в процесс разучивания исполнительского репертуара активно вводить музыкально-теоретические и музыкально-исторические знания, обогащать сознание поющего художественными представлениями, понятиями, связанными с исполняемым музыкальным материалом;

- в процессе хоровой деятельности с максимальной полнотой использовать самостоятельность, творческую инициативу его участников.

- активно использовать такие формы музыкально-исполнительской деятельности, как чтение песен с листа, эскизное разучивание вокальных произведений.

Данные методические рекомендации помогут педагогу-хормейстеру эффективно осуществлять всестороннее и гармоничное развитие своих воспитанников.

Знакомя и передавая школьникам ту или иную музыкально-теоретическую, либо музыкально-историческую информацию, необходимо дифференцировать её по степени сложности и содержательности, отделяя более существенное от менее существенного. Не стоит загромождать их внимание слишком большим числом указаний и информации, так как при этом можно упустить самое главное, а именно процесс художественного воссоздания песни. Стремление хормейстера подробно рассмотреть со своим хоровым коллективом изучаемое произведение, уложить в ограниченное время одного занятия максимум возможных сообщений, пояснений и комментариев не всегда удаётся, поэтому, развивающий школьника учебный материал должен быть систематизирован и сосредоточен на основном и главном. Чем ниже уровень музыкального развития школьника, тем больший объём музыкальных знаний и сведений необходимо ему

усвоить и тем более логично и систематично необходимо планировать руководителю хорового коллектива процесс передачи этих знаний. Мера усложнённости музыкально-теоретической информации, получаемой участниками хорового коллектива, должна, естественно варьироваться в соответствии с их индивидуальными особенностями, возрастными, физическими и психическими показателями. Однако, педагогу-хормейстеру не следует забывать, что только постоянно и незаметно увеличивающая нагрузка на мышление школьника может максимально интенсифицировать его музыкально-интеллектуальное развитие. Другими словами, передаваемый широкий объём музыкальных знаний должен не только соответствовать уровню развития поющего, но и предполагать их активное увеличение по степени сложности и обширности.

1.4. Теоретическое обоснование дидактической основы взаимодействия воспитательных, образовательных и развивающих задач в работе с детскими хоровыми коллективами. Широкая музыкально-педагогическая практика подтверждает, что хормейстеру в своей работе необходимо придерживаться важнейшего методического принципа – взаимодействия всех воспитательных, образовательных и развивающих задач. Для их успешной практической реализации важно уметь осуществлять принцип выравнивания и соответствия уровня музыкального воспитания поющих приобретаемым музыкальным знаниям, вокально-хоровым умениям и навыкам, чтобы все три категории (музыкального воспитания, образования и развития) в процессе хоровой деятельности школьников соответствовали бы друг другу, целенаправленно и равномерно формировались.

В процессе разучивания песни, хормейстер воспитывает у школьников интерес и любовь к музыкальному искусству, потребность в общении с ней, формирует их музыкальный кругозор и вкус, представление о том, что рассказывает музыка об окружающем мире, какие чувства, мысли, настроения и идеи она содержит и выражает. Одновременно развивает музыкально-творческие способности поющих (слух, ритм, память, воображение, мышление, интуицию), вырабатывает комплекс вокально-исполнительских умений и навыков. В плане музыкального образования хормейстер знакомит школьников с основами элементарной музыкальной грамоты. Постепенно и целенаправленно педагог создаёт у школьников фундамент для дальнейшего музыкального самовоспитания, самообразования и саморазвития.

При всём значении и роли педагогического руководства и влияния, при всей важности объёмности и разносторонности знаний, усваиваемых школьниками в процессе хорового пения, одних лишь этих моментов, взятых обособленно, самих по себе, ещё недостаточно для успешности дидактического взаимодействия музыкального воспитания, образования и развития школьников. Оно действительно активно и интенсивно лишь в том случае, когда педагог-хормейстер постепенно и целенаправленно прививает школьникам навыки и умения самовоспитания, самообразования и саморазвития, способности активно и самостоятельно находить и приобретать необходимые ему знания и умения, самому ориентироваться во всём многообразии явлений музыкального искусства. Другими словами, успешность и активность реализации дидактического взаимодействия всех воспитательных, образовательных и развивающих задач в определённой мере зависит от активности, самостоятельности, организованности и сознательности всех участников хорового коллектива.

Творческая самостоятельность, инициатива, воля и даже одержимость школьников активно интенсифицирует процесс дидактического взаимодействия музыкального воспитания, образования и развития, так как знания, умения и навыки, приобретаемые собственные усилиями являются не только более прочными, но и стимулируют формирование музыкального мышления. Главная цель педагога-хормейстера заключается в том, чтобы воспитывая, образовывая и развивая школьников, привить им необходимую музыкальную культуру, чтобы в будущем они могли, опираясь на приобретённый опыт работать и творить самостоятельно, чтобы хоровые занятия, сформировав их общую музыкальную культуру, стали бы фундаментом дальнейшего самостоятельного художественно-эстетического восприятия, освоения и осознания окружающего мира.

Традиционная система подготовки детского хорового коллектива, делая основной упор на пение и ограничивая, тем самым, задачи музыкального воспитания и развития его участников, лишает потенциальную способность хора стать коллективом со своим неповторимым, творчески индивидуальным стилем, художественным вкусом, артистизмом, способным выражать своё глубокое по мысли, яркое, впечатляющее, новаторское по своим художественным качествам, смелое и активное отношение в хоровом исполнительском искусстве.

Эффективность всего процесса музыкального обучения в детском хоре зависит от сопутствующих ему процессов музыкального воспитания, образования и развития, которые тесно взаимосвязаны и взаимообусловлены, следовательно, если эти связи нарушаются, то возникают серьёзные затруднения, которые неблагоприятным образом отражаются и на музыкальном воспитании, и на музыкальном образовании, и на музыкальном развитии школьников.

На основе глубокого теоретического анализа и обобщения, а также и длительной практической апробации в собственной педагогической деятельности, была разработана система дидактического взаимодействия всех воспитательных, образовательных и развивающих задач, эффективно способствующая повышению исполнительской культуры, сценического артистизма и профессионального мастерства детского хорового коллектива. Разработанная автором система помогает педагогу-хормейстеру осознать и оценить важность поставленных перед ними задач, а хоровому коллективу достигать высокого уровня вокального исполнительского мастерства.

Воспитательные:

- развитие у детей интереса и любви к хоровой деятельности;

-воспитание эмоциональной отзывчивости на музыкальное искусство;

-формирование художественного вкуса;

- формирование эстетических, нравственных и этических ценностей.

Образовательные:

-развитие певческого голоса: формирование красивого, естественного звучания, расширение певческого диапазона;

- привитие вокально-хоровых знаний, умений и навыков, как основы для достижения выразительного, грамотного и художественного исполнения;

-изучение основ элементарной музыкальной грамоты;

-развитие всего комплекса музыкальных способностей: ритм, слух, память, музыкальное мышление;

-освоение разнообразного по стилю, жанрам и формам музыкального репертуара.

Развивающие:

-развитие музыкального мышления в процессе осмысленной работы над вокальным произведением;

-познание основных средств музыкальной выразительности: метроритм, мелодия, гармония, лад, форма, тембро-динамика и другие.

-осмысление логики организации различных звуковых структур от простейших музыкальных интонаций до наиболее сложных музыкальных форм;

- умение оперировать музыкальным материалом, находить сходство и различие, анализировать и синтезировать, устанавливать взаимосвязи и применять в процессе пения музыкальные знания.

Реализуя сущность и содержание этих важных дидактических установок в процессе хорового пения, педагог-хормейстер решает в целом главную задачу формирования всесторонней музыкальной культуры школьников.

II Глава диссертации называется **«Практическая разработка проблемы дидактического взаимодействия воспитания, образования и развития школьников в процессе обучения хоровому пению»** и состоит из трех разделов. **2.1. Цель, задачи и динамика проведения опытно-экспериментальной работы по реализации дидактического взаимодействия воспитательных, образовательных и развивающих задач в процессе хоровой деятельности школьников** и излагается I начальный этап опытно-экспериментальной работы: 2002–2005 годы - констатирующий эксперимент.

Опытно-экспериментальная работа осуществлялась на протяжении десяти лет: начиная с 2002 года по 2013 годы. Всего в работе было задействовано свыше 200 испытуемых – учащиеся начальных, средних и старших классов, посещающие различные хоровые коллективы. Базой опытно-экспериментальной работы послужили Азербайджанская Государственная Детская Филармония, Детские музыкальные школы № 6, 16, 35 г.Баку и Современный образовательный комплекс им. Г.Алиева.

Процесс опытно-экспериментальной работы осуществлялся в три этапа: начальный (констатирующий этап), основной (формирующий этап) и завершающий (коррелирующий этап). Опытно-экспериментальная работа была направлена на достижение дидактического взаимодействия музыкального воспитания, образования и развития школьников. Этим положением определялась **цель** опытно-экспериментальной работы - выявить меру и степень достоверности теоретических и методологических положений, выдвинутых в настоящем исследовании, а также определить целесообразность и результативность

разработанного дидактического взаимодействия воспитательных, образовательных и развивающих задач в процессе хоровой деятельности.

Экспериментальная работа проводилась в три этапа, каждый из которых охватывал процесс дидактического взаимодействия в разных хоровых коллективах:

I начальный этап - констатирующий эксперимент 2002-2005 годы: Азербайджанская государственная детская филармония, Детские музыкальные школы № 6, 16, 35.

II основной этап - формирующий эксперимент 2005–2008 годы: Азербайджанская Государственная Детская Филармония, Детские музыкальные школы № 6, 16, 35.

III завершающий этап –коррелирующий эксперимент 2008-2012 годы: Современный образовательный комплекс им.Г.Алиева.

Констатирующее обследование проводилось на базе Азербайджанской Государственной Детской Филармонии, Детских музыкальных школ № 6, 16, 35 г.Баку, с 2002 по 2005 учебный годы.

Была составлена специальная анкета № 1, вопросы которой помогали определить общий уровень музыкальной воспитанности, образованности и развитости школьников.

АНКЕТА №1

I

1.Какую музыку (народную, классическую, современную) ты предпочитаешь слушать?

2.Какие музыкальные инструменты ты знаешь?

3.Какие песни ты знаешь и можешь исполнить?

4.Может ли музыка изменить отношение человека к жизни, к учёбе, к людям?

5. Может ли музыка положительно влиять на настроение человека?

6. Дать характеристику музыкальному образу произведения, определить его характер, настроение (грустная, веселая, нежная, серьезная и т.д.).

7.Какие произведения азербайджанских композиторов ты слушал?

8. Каких русских и зарубежных композиторов ты знаешь?

9.Назови несколько известных тебе музыкальных произведений в различных музыкальных жанрах: опера, балет, симфоническая и камерно-инструментальная музыки.

10.Отличается ли песенная, танцевальная и маршевая музыка? Если отличается, то чем?

II

1.Определить жанр исполненного музыкального произведения.

2.Определить характер исполняемой мелодии.

3.В какой тональности (мажорной и минорной) она звучи?

4.Что ты знаешь об исполняемом произведении: о композиторе, стиле, о музыкальной фактуре и форме?

5.Какие основные средства музыкальной выразительности ты может назвать?

6.Определить стиль прослушанных музыкальных отрывков (народная, классическая, современная).

7.Определить разницу между двух и трёх дольным ритмом в прослушанных музыкальных отрывках.

8.Объяснить разницу между мелодией, гармонией и полифонией.

9.По звучанию определить название музыкальных инструментов. Дать пояснение и характеристику музыкальному тембру.

10.Пояснить, что такое темп, назвать его разновидности и привести музыкальные примеры, исполняемые в разных темпах.

III

1.Прослушав мелодический отрывок завершить его с помощью вокальной импровизации и довести до Тоники.

2. Определить форму прослушанного музыкального произведения.

3. В прослушанном произведении найти мотив, предложение, период и дать краткое пояснение их структуре и роли.

4.Определить модуляционные переходы в прослушанном произведении.

5. Найти в прослушанном произведении последовательность секвенций и пояснить их роль.

6.Определить ритм исполняемого музыкального произведения.

7.Определить разницу между консонирующим и диссонирующим, мелодическим и гармоническим интервалами.

8.Определить количество звуков в гармоническом созвучии. Привести пример устойчивого и неустойчивого аккорда, кратко пояснить его сущность и структуру.

9.Определить разницу между фальшивым и верным сопровождением к исполняемой мелодии. Дать пояснение роли сопровождения.

10.В исполняемом произведении самостоятельно выбрать и проставить динамические оттенки.

Как видно из содержания составленной анкеты, она включает три основных блока, каждый из которых состоит из десяти вопросов. Первый блок направлен на определение уровня музыкальной воспитанности школьника, второй на выявление уровня музыкальной образованности и третий – на определение уровня музыкальной развитости. Ответы школьников на поставленные вопросы оценивались по каждому блоку отдельно. Это было сделано специально с целью определения отдельно каждого уровня:

I - музыкального воспитания

II - музыкального образования

III - музыкального развития.

При помощи специально составленной Анкеты №1 были проведены беседы-опросы, которые выявляли специфику, качество и уровень музыкального воспитания, образования и развития участников всех хоровых коллективов, принимающих участие в проведении констатирующего эксперимента.

Опрос проводился индивидуально с каждым участником хорового коллектива. Соискатель, последовательно придерживаясь всех пунктов анкеты, опрашивал школьников, вместе с тем, с помощью дополнительных вопросов, старался как можно точнее и глубже выявить уровень музыкальной воспитанности, образованности и развитости школьников. Были случаи, когда испытуемый не сразу находил ответ на поставленный вопрос, но при этом отвечал правильно. В некоторых случаях школьники отвечали кратко и сразу, в других случаях задумывались и отвечали подробно и обстоятельно. Все эти факты учитывались в результатах оценки при проведении констатирующего обследования.

Результаты констатирующего этапа опытно-экспериментальной работы показали, что общий уровень дидактического взаимодействия воспитательных, образовательных и развивающих задач в процессе хоровой деятельности определяется как **низкий и средний.**

Все полученные в ходе констатирующего эксперимента данные свидетельствуют о том, что:

во-первых, общий уровень музыкальной воспитанности у школьников детских хоровых коллективов в целом - низкий, музыкальной образованности и развитости – средний;

во-вторых, наблюдается несоответствие между их уровнем музыкального воспитания и образования, между уровнем имеющихся у школьников музыкальных знаний, умений и навыков и уровнем их музыкального мышления, что свидетельствует о неравномерности их общего музыкального развития.

в-третьих, наблюдается определённое влияние возрастных показателей школьников на уровень музыкального воспитания, образования и развития, при этом данная зависимость особенно заметна на процессах музыкального воспитания и развития.

2.2. II основной этап опытно-экспериментальной работы (2005-2008): формирующий эксперимент, состоящий из четырёх контрольных срезов (проверок). Итоговые показатели всех четырёх контрольных проверок, представлены в Таблице №32.

Таблица № 32

Общий итоговый уровень дидактического взаимодействия музыкального воспитания, образования и развития школьников на всех контрольных срезах формирующего эксперимента: 2005 - 2008 годы.

Наименование хорового коллектива	Общее количество школьников в группах	Общий итоговый уровень дидактического взаимодействия музыкального воспитания, образования и развития			
		2005год	2006 год	2007 год	2008год
Детская филармония Детская музыкальная школа №6	**Эксперимен тальной-80**	**низкий**	**средний**	**высокий**	**высокий**
Детская музыкальная школа №16 и №35	Контрольной -80	средний	средний	средний	средний

Данные в таблице №32 показывают, что уровень дидактического взаимодействия музыкального воспитания, образования и развития школьников в процессе формирующего эксперимента (2005-2008 годы) в экспериментальных группах сводных хоровых коллективов

Детской филармонии и ДМШ № 6 реально возрастает, а в ДМШ №16 и № 35 остаётся без изменений. Этот факт также подтверждает, что теоретические положения, выдвинутые автором в первой главе настоящего исследования, нашли своё полное практическое подтверждение в процессе проведённого формирующего эксперимента. Для ясного наглядного представления данного факта, предложим нижеследующий вариант его графического изображения

График роста показателей
в процессе формирующего эксперимента (2005-2008 годы)

В целом, в процессе формирующего эксперимента жирная линия, указывает на реальное и активное повышение уровня дидактического взаимодействия в экспериментальных группах детской филармонии и Детской музыкальной школы № 6, а не жирная указывает на неизменный средний уровень в контрольных группах Детских музыкальных школ №16 и 35.

2.3. III завершающий этапопытно-экспериментальной работы (2008–2012): коррелирующий эксперимент, который проводился в

сводном хоровом коллективе Современного образовательного комплекса им.Г.Алиева. Были проведены две контрольные проверки. Итоги коррелирующего эксперимента показали, что практическая апробация системы дидактического взаимодействия задач музыкального воспитания, образования и развития, полностью подтвердила её эффективность, так как полученные результаты констатируют реальное повышение уровня музыкальной воспитанности, образованности и развитости школьников сводного хора Современного образовательного комплекса им.Г.Алиева, а также их полное соответствие.

Для ясного сравнения результатов полученных в ходе всей опытно-экспериментальной работы обобщим итоги всех трёх её этапов: I начального констатирующего, II основного формирующего и III завершающего –коррелирующего экспериментов.

На первом начальном этапе в процессе констатирующего эксперимента (2002-2005 годы) с помощью Анкеты № 1было опрошено 200 школьников из сводных хоровых коллективов Детской филармонии (60 учащихся), Детской музыкальной школы №6 (50 учащихся), Детской музыкальной школы №16 (50 учащихся), Детской музыкальной школы №35 (40 учащихся). Общий уровень музыкального воспитания, образования и развития школьников констатировался как слабый и средний, а уровень дидактического взаимодействия как низкий и средний.

На втором основном этапе в процессе формирующего эксперимента (2005-2008 годы) принимало участие всего 160 школьников, из них 80 учащихся экспериментальных групп из сводных хоров Детской филармонии и ДМШ №6 и 80 учащихся контрольных групп из сводных хоров ДМШ №16 и №35. Общий уровень музыкального воспитания, образования и развития в экспериментальных группах возрастал: от слабого до хорошего уровня, а в контрольных группах оставался без изменений – средним. Уровень дидактического взаимодействия в экспериментальных группах возрастал от низкого к высокому уровню, а в контрольных группах опять оставался без изменений.

На третьем завершающем этапе в процессе коррелирующего эксперимента (2008-2012 годы) принимало участие всего 50 школьников из сводного хора Современного образовательного комплекса им.Г.Алиева. Общий уровень музыкального воспитания, образования и развития возрастал от среднего и слабого до хорошего, также

возрастала и степень дидактического взаимодействия, от низких показателей к высоким.

Таким образом, результаты проведения всей опытно-экспериментальной работы целиком и полностью подтверждают методическую значимость авторского подхода в хоровом обучении школьников, практическую результативность и необходимость применения дидактического взаимодействия всех музыкально-воспитательных, образовательных и развивающих задач в процессе хоровой деятельности.

Подводя итоги исследования можно придти к **заключению,** чтов свете современных научно-педагогических исследований проблема дидактического взаимодействия музыкального воспитания, образования и развития школьников в процессе хорового обучения приобретает особую значимость.

Взаимосвязь цели и задач музыкального воспитания, образования и развития школьников в процессе обучения хоровому пению, позволяет педагогу-хормейстеру достигать высоких показателей общей исполнительской культуры хорового коллектива. Подчёркивая ведущую роль дидактического взаимодействия всех составляющих компонентов, педагог, активно стимулирует и взаимосвязывает задачи музыкального воспитания, образования и развития, тем самым оказывая самое непосредственное воздействие на процесс обучения хоровой деятельности – его содержание, структуру, качественные показатели и конечные результаты. Учитывая данное положение, проблема взаимосвязи и гармонического соответствия всех важнейших музыкально-воспитательных, образовательных и развивающих задач в хоровом обучении школьников видится значимой и актуальной.

В результате проведённого исследования были теоретически обобщены и практически апробированы в длительном музыкально-педагогическом опыте автора пути и методы достижения гармоничного взаимодействия основных дидактических функций: воспитательной, образовательной и развивающей.

Содержанием **образовательной** функции в музыкальном обучении детей в процессе хорового пения является передача музыкальных знаний, умений и навыков. Эта функция решает проблему освоения школьниками музыкальной грамоты, так как, разучивая песенный и хоровой репертуар, дети получают систему музыкальных знаний, фактов, обобщений, законов о музыкальном искусстве. Постепенно они приобретают наиболее общие исполнительские умения и навыки,

которые помогают им владеть различными способами вокально-хоровой деятельности. Таким образом, содержание образовательной функции составляют музыкальные знания, умения и навыки, которыми овладевают школьники в процессе пения в детском хоре.

С помощью образовательной функции музыкального обучения реализуется и **воспитательная,** роль и содержание которой заключается в развитии музыкально-эстетической культуры детей: формирование музыкально-эстетических идеалов, вкусов, представлений, суждений, критического отношения к потоку музыкальной информации и явлениям музыкального искусства, формирование нравственно-эстетического отношения к окружающей жизни. В целом, роль воспитывающей функции в процессе хорового пения, заключается в формировании основ всестороннего гармонического развития личности.

Передавая музыкальные знания, всесторонне воспитывая своих питомцев, педагог-хормейстер вместе с тем и активно осуществляет **развивающую** функцию обучения, которая представляет собой процесс количественного и качественного роста их музыкально-интеллектуальных способностей. В процессе хорового пения количественные накопления знаний, положительных личностных качеств школьников, ведут к возникновению нового качественного уровня обученности и воспитанности, а качественные изменения формируют новые условия для дальнейшего количественного роста.

Данная функция обучения обеспечивает ребёнку развитие его музыкальных способностей, расширение музыкального кругозора, формирование всесторонних музыкальных знаний, активное развитие музыкального сознания, мышление, музыкально-интеллектуальная активность. Чем совершеннее и активнее музыкальное мышление, тем активнее развиваются музыкально-интеллектуальные потребности, тем больше возможностей создаётся для воспитания всесторонне и гармонически развитой личности участника хора.

Музыкальное обучение в хоровом коллективе, осуществляемое руководителем изначально является ведущим фактором музыкального развития и воспитания его участников. Эффективность и качественность данного процесса определяется взаимодействием и единством всех трёх функций воспитания, образования и развития. Активно взаимодей/ствуя между собой, обучение ведёт за собой развитие и воспитание (становление музыкальных способностей, дарований, му-

зыкальной культуры), а музыкальное развитие и музыкальное воспитание расширяет возможности музыкального обучения.

Процесс совместного хорового пения учит детей не только вслушиваться в мелодию, правильно воспроизводить, запоминать её, эстетически переживать её художественно-образное содержание, но и объединяет, сплачивает их в единый творческий коллектив.

Таким образом, содержание и выводы проведённого исследования, представленные в результате изучения исторического и теоретического аспектов проблемы дидактического взаимодействия музыкально-воспитательных, образовательных и развивающих задач в процессе хоровой деятельности, в ходе длительной практической апробации, контрольных проверок, сравнений, обобщений, анализа полученных результатов, подтверждают его научную достоверность и значимость для широкой практики хорового обучения.

Список опубликованных работ по диссертации.

1. Хоровое пение как активная форма всестороннего развития детей. //Журнал «Pedaqoji Universitet xəbərləri», №3. Баку, 2013. с.393-395.

2. К вопросу о музыкальном воспитании в детском коллективе. // Журнал«Pedaqoji Universitet xəbərləri», №4. Баку, 2013. с.434-437.

3. Содержание образовательной функции в деятельности педагога-хормейстера. // Журнал«Təsviri və dekorativ-tətbiqi sənət məsələləri», №2(12). Баку, 2013. с.94-99.

4. Деятельность детского хорового коллектива во взаимодействии музыкального воспитания,образования и развития. // Журнал «Elmi əsərlər» №2, Института проблем образования Азерб.Республики. Баку, 2013. с.134-137.

5. Xorla oxuma təlimi prosesində şəxsiyyətin inkişafı. // «Musiqi dünyası» jurnalı, №3/60. Bakı, 2014. s.64-66.

6. О роли музыкального развития детей в процессе хорового пения.// Международный научно-теоретический журнал «Dil və ədəbiyyat», №2. Баку, 2013. с.251-253.

7. Xormeysterin fəaliyyətində təhsil funksiyasının məzmunu. / «Türksoylu xalqların musiqi mədəniyyətinin tədqiqi problemləri» jurnalı. XIII Beynəlxalq elmi-praktiki konfransın materialları. Bakı, 2014. s.116-118.

8. Задачи воспитания, образования и развития школьников в работе с детским хоровым коллективом. / Журнал «Актуальные пробле-

мы гуманитарных и естественных наук». Материалы III Международной научной конференции «Вопросы педагогики» № 07 (июль) часть III. М., 2015.с.76-78.

9.Актуальные проблемы и оптимизация учебно-воспитательного процесса в работе с детским хоровым коллективом. // Международный научный журнал «Мир науки, культуры, образования», №6(55). Горно-Алтайск, 2015. с.90-92.

10. Проблема дидактического взаимодействия музыкального воспитания, образования и развития в процессе хорового обучения. // Журнал «Высшая школа Казахстана» №1. Алма-Ата, 2016 г. с. 167-170

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ

ÜZEYİR HACIBƏYLİ adına BAKI MUSİQİ AKADEMİYASI

Əlyazması hüququnda

MƏLAHƏT ALAĞA QIZI MƏMMƏDOVA

UŞAQ XOR KOLLEKTİVLƏRİNDƏ TƏRBİYƏ, TƏHSİL VƏ İNKİŞAFIN QARŞILIQLI ƏLAQƏSİNİN DİDAKTİK ƏSASLARI

5801.01 – Təlim və tərbiyənin nəzəriyyəsi və metodikası
(musiqinin tədrisi metodikası)

Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim olunmuş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı – 2016

Dissertasiya Üzeyir Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasında "Metodika və xüsusi pedaqoji hazırlıq" kafedrasında yerinə yetirilib.

Elmi rəhbər: pedaqoji elmlər doktoru, professor
Jalə Həmid qızı Qədimova

Rəsmi opponentlər: Azərbaycan Respublikasının Əməkdar müəllimi, pedaqoji elmlər doktoru, professor
Oqtay Məmmədağa oğlu Rəcəbov

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru
Sevinc Sərdar qızı Əliyeva

Aparıcı təşkilat: Bakı Dövlət Universitetinin "Pedaqogika" kafedrası.

Müdafiə _29__ mart 2016-cı ildə saat 14:00-da Üzeyir Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyası nəzdində 02.151 F/D saylı Dissertasiya Şurasının iclasında olacaq.

Ünvan: AZ 0014, Bakı ş., Ş.Bədəlbəyli küçəsi 98

Dissertasiya ilə Bakı Musiqi Akademiyasının kitabxanasında tanış olmaq olar.

Avtoreferat "____" fevral 2016-cı ildə göndərilib.

Dissertasiya Şurasının Elmi katibi,
sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent: **H.V.Məmmədova**

İŞİN ÜMUMİ XASİYYƏTNAMƏSİ

Aktuallığı. Musiqi tərbiyəsinin tarixi, nəzəriyyəsi və praktikasında xor oxuma uşaqların musiqiyə cəlb edilməsinin ən kütləvi, fəal və geniş yayılmış formalarından biridir. Belə ki, incə hissləri, əhval-ruhiyyəni təbii və əlverişli şəkildə ifadə etmək imkanı yaradır. Hələ B.V.Asafyev xor oxumanı musiqi-ifa qabiliyyətinin ən yaxşı inkişaf üsullarından biri kimi xarakterizə edirdi. Təcrübəli musiqiçi-pedaqoqlar, xor kollektivlərinin rəhbərləri qeyd edir ki, uşaqların kollektiv oxuda iştirakı – uşağın bütün gələcək fərdi və mənəvi inkişafı üçün son dərəcə lazım olan yüksək emosional və intellektual fəallığın təzahürüdür. Təcrübəli və istedadlı pedaqoq-xormeysterin uşaq xor kollektivi ilə daimi işi müxtəlif mahnıların və xor əsərlərinin öyrənilməsi prosesi ilə məhdudlaşmır. Bu, uşaqların dolğun musiqi təhsili prosesidir və pedaqoq uşaqları öyrətməklə, onları tərbiyələndirir və inkişaf etdirir. Xor oxumanın tədrisi prosesində hər zaman mütləq funksional triada, yəni üç əsas didaktik vəzifə: məktəblilərin tərbiyəsi, təhsili və inkişafı iştirak edir. Uzunmüddətli müəllimlik təcrübəsi xor fəaliyyətinin keyfiyyətli və effektiv şəkildə həyata keçirilməsi üçün hər üç vəzifənin sıx qarşılıqlı əlaqədə yerinə yetirilməsinin vacibliyini təsdiq edir. Bununla yanaşı, uşaq xor kollektivləri ilə iş zamanı bu qədər mühüm didaktik vəzifələrin qarşılıqlı əlaqəsi çox vaxt həyata keçirilmir.

Üç əsas didaktik funksiyanın – tərbiyə, təhsil və inkişaf funksiyalarının qarşılıqlı əlaqəsinə və vəhdətinə nail olma problemi xor kollektivi rəhbərinin bütün pedaqoji işinin əsas və uşaqlara musiqi tədrisinin başlıca məqsədidir. Bu mühüm müddəa pedaqoq-xormeysterin öyrənilən xor repertuarının materialı əsasında uşaqların musiqi tərbiyəsinin, təhsilinin və inkişafının qarşılıqlı əlaqəsinin həyata keçirilməsini nəzərdə tutur. Burada məqsəd xorda oxumanın təkcə mahnı repertuarının öyrənilməsi ilə məhdudlaşdırılmamasından, uşaqların musiqi-estetik tərbiyəsində effektiv vasitəyə çevrilməsindən, uşaqların xor kollektivlərində iştirakının fərdi, emosional və intellektual, fiziki və psixi inkişaf vasitəsinə çevrilməsindən ibarətdir.

Nəzərdən keçirilən problemin əhəmiyyəti onun aktuallığını müəyyən edir. Belə ki, uşaq xor oxuma prosesində yalnız bu üçlüyün vəhdətinin həyata keçirilməsi onun potensial imkanlarını maksimum surətdə istifadə etməyə, musiqi tədrisinin keyfiyyətinə və effektivliyinə nail olmağa və başlıca məqsədə – uşaqların musiqi mədəniyyətinin formalaşdırılmasına nail olmağa kömək edir. Xormeysterin bütün fəaliyyəti xor kollektivinin bütün iştirakçılarının ümumi musiqi tərbiyəsinin, təhsilinin və inkişafının

ahəngdar qarşılıqlı əlaqəsinin yerinə yetirilməsinə, xor tədrisi prosesində bu və ya digər geri qalan vəzifələrin ardıcıl şəkildə bərabərləşdirilməsinə yönəldilməlidir.

Beləliklə, **tədqiqatın aktuallığı** aşağıdakılarla bağlıdır:

– xor oxuma prosesində məktəblilərin musiqi tədrisi və tərbiyəsində müşahidə olunan ziddiyyətlər;

– məktəblilərin musiqi mədəniyyətinin formalaşmasında uşaq xor oxumasının nəhəng, lakin tam reallaşdırılmamış potensial imkanları;

– uşaq xor oxuma prosesində tərbiyə, təhsil və inkişafın ahəngdar qarşılıqlı əlaqəsini təmin edən didaktik sistemin yoxluğu.

Tədqiqatın elmi işlənmə dərəcəsi. Məktəblilərin musiqi tədrisi və tərbiyəsi sahəsində B.V.Asafyev, V.N.Şatskaya, N.Y.Bryusova, O.A.Apraksina, E.B.Abdullin, Y.B.Əliyev, N.L.Qroznenskaya, D.B.Kabalevski və bir çoxlarının fundamental əsərlərində ümumiləşdirilmiş böyük elmi-tədqiqat və metodiki təcrübə mövcuddur.

Məktəblilərin musiqi tədrisi və tərbiyəsinin müxtəlif problemləri Azərbaycanın musiqiçi alimləri S.D.Quliyev, N.S.Məlik-Məmmədov, O.M.Rəcəbov, F.B.Sadığov, V.D.Xəlilov, S.M.Əsgərova, M.R.Dadaşova, T.Bağırova, J.H.Qədimova və bir çox başqa alimlərin işlərində tədqiq olunur.

Eyni zamanda, məktəblilərin musiqi tədrisi və tərbiyəsi problemlərinin intensiv surətdə təkmilləşdirilməsi prosesinə baxmayaraq, təcrübədə əldə olunan musiqi biliklərinin qeyri-bərabərliyi və məktəblilərin tərbiyə və inkişaf səviyyəsinə uyğunsuzluğu hələ də müşahidə olunur. Bu qeyri-bərabərlik musiqi tərbiyəsinin və xor kollektivinin inkişafının zərərinə ifaçılıq fəallığında özünü göstərir. Bu, şübhəsiz ki, onların ümumi musiqi mədəniyyətinin səviyyəsinə mənfi təsir göstərir.

Tədqiqatın problemi xor oxumada mövcud olan məktəblilərin musiqi tərbiyəsi, tədrisi və inkişafının potensial imkanları ilə onların didaktik qarşılıqlı əlaqəsinin yoxluğu arasında ziddiyyətlərin, xor fəaliyyəti prosesində məktəblilərin musiqi tərbiyəsi, tədrisi və inkişafı arasında uyğunsuzluğun aradan qaldırılmasından ibarətdir.

Tədqiqatın məqsədi – uşaq xor oxuma prosesində musiqi tərbiyəsi, tədrisi və inkişafının qarşılıqlı əlaqəsinin didaktik əsasının yaradılması üçün yolların və potensial imkanların axtarışıdır.

Tədqiqat obyekti – uşaq xor kollektivlərinin fəaliyyətidir.

Tədqiqatın predmeti – uşaq xor kollektivlərində musiqi tərbiyəsi, tədrisi və inkişafının qarşılıqlı əlaqəsi prosesidir.

Tədqiqatın elmi hipotezası: uşaq xor kollektivlərinin yüksək musiqi və ifaçılıq mədəniyyəti məktəblilərə musiqi tədrisinin tərbiyə, təhsil və inkişaf vəzifələrinin ahəngdar qarşılıqlı əlaqəsi və vəhdəti şərtilə həyata keçirilə bilər.

Tədqiqatın vəzifələri: Tədqiqatın predmeti, məqsədi və elmi hipotezasına uyğun olaraq, aşağıdakı vəzifələr irəli sürülüb:

1. Uşaqların musiqi tədrisi və tərbiyəsi sahəsində tarixi, nəzəri və praktiki təcrübənin təhlili.
2. Uşaq xor oxuma sahəsində pedaqoji, metodiki və ifaçılıq təcrübəsinin öyrənilməsi.
3. Tərbiyə, təhsil və inkişaf vəzifələrinin didaktik inteqrasiyasına imkan yaradan zəruri şərtlərin təhlili.
4. Uşaq xor kollektivinin fəaliyyətində tərbiyə, təhsil və inkişaf vəzifələrinin mahiyyəti, məzmunu və əhəmiyyətinin müəyyən edilməsi.
5. Uşaq xor kollektivi işdə tərbiyə, təhsil və inkişaf vəzifələrinin qarşılıqlı əlaqəsinin xüsusi didaktik əsasının işlənib hazırlanması.
6. Təcrübi-eksperimental iş zamanı məktəblilərə xor oxumanın tədrisi timsalında həmin didaktik sistemin həyata keçirilməsi.
7. Təcrübi-eksperimental işin nəticələrinin təhlili və ümumiləşdirilməsi, tədqiqatın nəticələrinin yekunlaşdırılması, ümumi nəzəri və praktiki nəticələrin müəyyən edilməsi.

Tədqiqatın konsepsiyası: tərbiyə, təhsil və inkişafla ahəngdar vəhdətdə uşaqlara musiqinin tədrisi probleminin öyrənilməsi ilə bağlıdır. Uşaq xor oxuması musiqi tərbiyəsi və təhsilinin ən əlçatan və eyni zamanda aktiv formalarından biri olmaqla yanaşı, tərbiyə, təhsil və inkişaf məqsədlərinin didaktik qarşılıqlı əlaqəsi şərtilə məktəblilərin musiqi mədəniyyətinin formalaşmasına kömək edir.

Tədqiqatın metodoloji əsasını aşağıdakılar təşkil etmişdir:

– Azərbaycanın görkəmli maarifçi musiqiçiləri Ü.Hacıbəyli, M.Maqomayev, Bülbül, Ş.Məmmədova və digərlərinin peşəkar musiqi mədəniyyətinin fəal inkişafına yönəldilmiş fundamental ideyaları;

– uşaqların musiqi tərbiyəsi və tədrisinin problemləri üzrə xarici və yerli təcrübə sahəsində tədqiqatlar və əsərlər;

– uşaq xor oxumasının nəzəriyyəsi və praktikası sahəsində xaricdə və Azərbaycanda dərc olunmuş tədqiqatlar.

Tədqiqat prosesində aşağıdakı **tədqiqat metodlarından** istifadə edilmişdir:

1. Musiqi tərbiyəsi, təhsili və inkişafının tarixi, nəzəriyyəsi və praktikası üzrə ədəbiyyatın öyrənilməsi və təhlili.

2. Metodik ədəbiyyatda, memuarlarda və səs yazılarında qeydə alınan məşhur xor kollektivlərinin nəzəri və praktiki təcrübəsinin öyrənilməsi.

3. Məktəb xor kollektivlərinin fəaliyyətinin müşahidə edilməsi, bu səviyyələrin müqayisə edilməsi, pedaqoji söhbətlər, məktəblilərlə sorğu, test və müsahibələrin aparılması.

4. Pedaqoq-xormeysterlərin nümunə dərslərinin, onların seminar və konfranslarda çıxışlarının təhlili.

5. Pedaqoji eksperimentin təsdiqedici, formalaşdırıcı və korrelyasiyaedici növlərindən ibarət təcrübi-eksperimental iş.

6. Məktəblilərin musiqi tərbiyəsi, təhsili və inkişafının məqsədlərinin ahəngdar qarşılıqlı əlaqəsi üçün effektiv imkanların tədqiqi və axtarışı.

Tədqiqat bazası: Tədqiqat Bakı Musiqi Akademiyasının "Metodika və xüsusi pedaqoji hazırlıq" kafedrasının, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin "Musiqinin tədrisi metodikası" kafedrasının bazasında, musiqiçi tələbələrlə mühazirə və seminar işi çərçivəsində, habelə xüsusi pedaqoji təcrübə, Bakı Sosial Pedaqoji Kollecinin buraxılış ixtisas diplom işlərinin hazırlanması prosesində aparılmışdır.

Tədqiqatın əsas mərhələləri. I – ilkin mərhələ (2002-2005-ci illər) məlumat-axtarış mərhələsi kimi xarakterizə olunur. Bu mərhələ empirik materialın toplanmasına, məktəblilərin musiqi tərbiyəsi, təhsili və inkişafının məqsədlərinin qarşılıqlı əlaqəsi üçün metodoloji əsasların axtarışına həsr edilmişdir. Bu mərhələdə təsdiqedici eksperimentin nəticələri qeydə alınırdı.

II – əsas mərhələ (2005-2008-ci illər) eksperimental-analitik mərhələ kimi xarakterizə olunur. Bu mərhələdə materialın təhlili, nəzəri və praktiki təcrübənin xüsusi tədris sisteminə transformasiya edilməsi, təcrübi-eksperimental iş həyata keçirilmişdir. Formalaşdırıcı eksperiment aparılmışdır.

III – yekun mərhələ (2008-2012-ci illər) nəzəri-metodoloji mərhələ kimi xarakterizə olunur. Eksperimental işin korrelyasiyaedici mərhələsi keçirilib. Bu mərhələdə tədqiqatın nəticələrinin nəzəri dərki, yoxlanılması və tərtibatı, bütün təcrübi-eksperimental işin tamamlanması və yekunlaşdırılması baş vermişdir.

Tədqiqatın nəticələrinin əsaslılığı və doğruluğu ilkin nəzəri və metodoloji mövqelər; nəzəri və praktiki məsələlərin kompleks həlli; elmi-tədqiqat metodlarının istifadəsi; çoxillik təcrübi-eksperimental iş; dissertasiya-

nın elmi müddəalarının və nəticələrinin müasir pedaqoji elmin əsas müddəalarına konseptual ziddiyyətsizliyinin təsdiqi ilə müəyyən edilir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, tədqiqatda, ilk dəfə olaraq:

– məktəb xor oxumasının nəzəriyyəsi və praktikasında musiqi tərbiyəsi, təhsili və inkişafının didaktik qarşılıqlı əlaqəsi probleminin aktuallığı müəyyən edilib;

– məktəblilərin xor fəaliyyəti prosesində əldə etdiyi müğənnilik təcrübəsi ilə musiqi bilikləri, musiqi tərbiyəsi və inkişafının səviyyəsi arasında uyğunsuzluq üzə çıxarılıb;

– məktəb xor kollektivlərində iş təcrübəsinin nəzəri və praktiki təhlili və ümumiləşdirilməsinin əsasında məktəblilərin musiqi mədəniyyətinin inkişafı üçün tərbiyə, təhsil və inkişaf vəzifələrinin ahəngdar qarşılıqlı əlaqəsinin zəruriliyi üzə çıxaırlıb;

– məktəblilərin musiqi mədəniyyətinin formalaşmasında bu didaktik vəhdətin efektivliyi elmi cəhətdən əsaslandırılıb;

– bütün yuxarıda qeyd olunan vəzifələrin qarşılıqlı əlaqəsinə effektiv surətdə imkan yaradan didaktik sistem elmi cəhətdən işlənib hazırlanıb və eksperimental cəhətdən təsdiq olunub;

– bu qarşılıqlı əlaqə təcrübi-eksperimental iş prosesində həyata keçirilib, onun nəticələri tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyətini tam təsdiq edib.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti:

– məktəb xor oxuma prosesində musiqi tədrisinin üç əsas vəzifəsinin: tərbiyə, təhsil və inkişafın didaktik qarşılıqlı əlaqəsinin əhəmiyyəti və həyata keçirilməsinin zəruriliyi müəyyən edilib;

– xor kollektivlərində musiqi tədrisinin başlıca məqsədini – məktəblilərin musiqi mədəniyyətinin formalaşdırılmasını effektiv şəkildə həyata keçirməyə imkan verən didaktik sistem işlənib hazırlanıb;

– həmin didaktik qarşılıqlı əlaqənin məktəblilərə xor oxumanın tədrisi prosesində geniş praktiki tətbiqi imkanı üzə çıxarılıb.

Müdafiəyə aşağıdakı müddəalar çıxarılır:

1. Məktəblilərin musiqi mədəniyyətinin inkişafının müasir səviyyəsi musiqi tərbiyəsi sisteminin təkmilləşdirilməsini şərtləndirir və ənənəvi musiqi tədrisi formaları ilə yanaşı yeni formaların tətbiqini aktuallaşdırır.

2. Xor fəaliyyəti nəhəng potensialdan və məktəblilərin musiqi mədəniyyətinin inkişafında çox vaxt reallaşdırılmamış qalan perspektivlərdən ibarətdir.

3. Xor fəaliyyəti prosesində məktəblilərə musiqinin tədrisinin ən mənfi tendensiyalarından biri əldə olunan ifaçılıq (müğənnilik) təcrübəsinin musiqi tərbiyəsi, təhsili və inkişafının səviyyəsinə uyğunsuzluğudur.

4. Bu amil, öz növbəsində, xor kollektivinin ümumi musiqi mədəniyyətinin formalaşmasına effektiv təsir göstərən bütün tərbiyə, təhsil və inkişaf məsələlərinin məqsədyönlü xüsusi didaktik qarşılıqlı əlaqəsinin işlənib hazırlanmasının zəruriliyini şərtləndirir.

5. Bu qarşılıqlı əlaqə məktəblilərin xor fəaliyyəti prosesində həyata keçirilən məktəblilərin musiqi tərbiyəsi, təhsili və inkişafının ahəngdar əlaqəsinə əsaslanır.

6. Təcrübi-eksperimental iş zamanı bütün əsas vəzifələrin didaktik qarşılıqlı əlaqəsinin praktiki cəhətdən həyata keçirilməsi aparılan tədqiqatın nəzəri əhəmiyyətini tam təsdiq etmişdir.

Tədqiqatın nəticələrinin aprobasiyası və tətbiqi müəllifin pedaqoji mətbuatdakı elmi nəşrləri, ali məktəbin elmi-praktiki konfranslarındakı çıxışları və məruzələri, Bakı Sosial Pedaqoji Kollecində açıq dərslər vasitəsilə, Bakı Musiqi Akademiyasının "Metodika və xüsusi pedaqoji hazırlıq" kafedrasında, Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi yanında Təhsil Problemləri İnstitutunun Konseptual təhsil problemləri şöbəsində, Rusiya Təhsil Akademiyasının pedaqogikanın nəzəriyyəsi və tarixi institutunun didaktika laboratoriyasında, Azərbaycan Dövlət Universitetinin "Pedaqogika" kafedrasında, Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi yanında Təhsil problemləri üzrə tədris-metodiki şuranın iclaslarında müzakirələr zamanı həyata keçirilmişdir.

Dissertasiyanın strukturu: Dissertasiyanın əsas məzmunu giriş, iki fəsil, nəticə və istifadə olunan ədəbiyyatın biblioqrafik siyahısında əks olunub.

DİSSERTASİYANIN ƏSAS MƏZMUNU

I fəsil "Xor fəaliyyəti prosesində məktəblilərin tərbiyəsi, təhsili və inkişafının didaktik qarşılıqlı əlaqəsi probleminin nəzəri ümumiləşdirilməsi" adlanır və dörd hissədən ibarətdir. **1.1. Uşaq xor kollektivi ilə işdə tərbiyə vəzifələrinin mahiyyəti, məzmunu və**

əhəmiyyəti tədqiq olunur. Pedaqoq-xormeysterin musiqi-tərbiyə, bədii-maarifləndirmə işi vacibdir, belə ki, hərtərəfli və harmonik inkişaf etmiş şəxsiyyətin formalaşdırılmasını həyata keçirir. Xor fəaliyyəti prosesində musiqi tərbiyəsinin başlıca məqsədi musiqi-estetik şüurun, incə zövqün, arzuların, tələblərin, idealların formalaşdırılmasıdır; başqa sözlə, dünyanı gözəllik qanunları əsasında dərk etmək və qiymətləndirmək kimi incə və strukturuna görə mürəkkəb bacarığın formalaşdırılmasıdır. Musiqi tərbiyəsi şagirdlərin ümumi estetik tərbiyəsinin bir hissəsi kimi musiqi sənətinin əsərlərini və hadisələrini qavramaq, hiss etmək, dərk etmək və qiymətləndirmək bacarığında özünü göstərir.

Xor kollektivində musiqi tərbiyəsi prosesi – dərin yaradıcı prosesdir və bu prosesdə qarşılıqlı dərketmə, qarşılıqlı təsir, qarşılıqlı tərbiyə baş verir. Xor rəhbərinin şəxsiyyəti, onun demokratizm, insanpərvərlik, tolerantlıq və yaradıcılıq azadlığı prinsiplərinə əsaslanan peşəkar ustalığı, təşkiledici və istiqamətləndirici rolu – musiqi tərbiyəsi prosesinin effektivliyinin həlledici və ən vacib şərtidir.

Musiqi tərbiyəsi prosesində xor kollektivinin rəhbəri ümumi mütləq müddəaları-prinsipləri rəhbər tutur. Tərbiyəçinin xüsusi bilikləri, təcrübəsi və ustalığı ilə birlikdə bu prinsiplər yüksək nəticələrə və effektivliyə nail olmağa kömək edir. Başqa sözlə desək, onun həyata keçirdiyi musiqi tərbiyəsi prosesi aşağıdakıları nəzərdə tutur və onlara yönəldilib:

– yüksək əxlaqi insani dəyərlərin, vətənpərvərlik, insanpərvərlik, milli özünüdərk hissinin, həmçinin şagird şəxsiyyətinin sosial əhəmiyyətli, vətəndaş keyfiyyətlərinin formalaşdırılmasına;

– şagirdi əhatə edən həyat və təhsil fəaliyyəti ilə üzvi əlaqəyə. Musiqi tərbiyəsi prosesini şagirdin ictimai, təhsil fəaliyyəti ilə, müxtəlif faydalı işlər və tədbirlərlə əlaqələndirmək lazımdır ki, onlar əxlaqi davranış təcrübəsinə çevrilsin, mənəvi keyfiyyətləri möhkəmləndirsin və təkmilləşdirsin.

– nəsillərin estetik baxımdan qiymətli musiqi-bədii təcrübəsinin mənimsənilməsi və öyrənilməsinə. Şagirdlərinin musiqi-bədii maraqlarını nəzərə alaraq, xor rəhbəri ehtiyatla və məcbur etmədən, konkret misallar üzərində xalq, klassik və müasir musiqi sənətinin çoxsaylı nümunələrinin və əsərlərinin bədii dəyərini anlamağa kömək edir.

Xor oxuma təkcə mahnı materialının, musiqi parçalarının, bəstəkarların yaşadığı tarixlərin öyrənilməsi deyil, bu, həm də müxtəlif hiss, düşüncə, fikir, estetik həyəcanlar qammasını oyadan dərslərdir. Musiqi tərbiyəsi prosesinin əsasını aşağıdakılar təşkil edir:

– Musiqi tərbiyəsinin humanistləşdirilməsi. Bu, şagirdin şəxsiyyətinə humanist münasibətdən, onun mövqeyinə, əqidəsinə, hüquq və azadlıqlarına (humanitar, dini və s.) hörmətdən, musiqi-estetik tərbiyəliliyin zəruri amillərinin (zövqlərin, təsəvvürlərin, baxışların, idealların) məcburiyyətsiz formalaşdırılmasından, onun şərəf və ləyaqətini alçaldan müxtəlif növ cəzalardan imtinadan ibarətdir.

– Fərdi yanaşma. Xor rəhbəri musiqi tərbiyəsi prosesini şagirdlərin yaşını, fərdi xüsusiyyətlərini və şəxsi keyfiyyətlərini, həmçinin imkanlarını nəzərə almaqla həyata keçirir, öz şagirdlərinin temperamentinin xüsusiyyətlərini, şəxsiyyətini, baxışlarını, zövqünü, adətlərini daim öyrənir, bu mühüm keyfiyyətlərin səviyyəsini müəyyən edir, səbəbləri vaxtında aşkar edir və aradan qaldırır, yeni yaranan şəraitdən və hadisələrdən asılı olaraq, tərbiyə taktikasını operativ şəkildə dəyişir.

– Musiqi-tərbiyə təsirlərinin vəhdəti. Öz xor kollektivində musiqi tərbiyəsi prosesini həyata keçirərkən, rəhbər musiqi-tərbiyə təsirinin digər sahələrinin: ailənin, dostların, ətrafdakı yaşca böyük insanların, ictimai təşkilatların, şagird kollektivinin və s. rolunu da tam mənası ilə dərk edir. Bu müxtəlif təsirlər arasında xüsusi rol tərbiyəçinin şəxsiyyətinə məxsusdur, lakin onların və rəhbərin tələblərinin vahid olması və bir-birinə zidd olmaması çox vacibdir. Əks halda tərbiyəçi çox böyük psixi yüklənməyə məruz qalır və nüfuzlu təsirlərin arasından ən uyğununu müəyyən edə və seçə bilmir. Buna görə də xor rəhbəri ailə ilə əlaqə saxlayır və özünün musiqi-tərbiyə təsirini diqqətlə uyğunlaşdırır.

Xor kollektivinin musiqi tərbiyəsinə rəhbərlik təcrübəsi göstərir ki, ilk öncə musiqi tərbiyəsi prosesini düzgün təşkil etmək, qarşıya qoyulan məqsədi aydın dərk etmək və dərketmə metodlarının, musiqi fəaliyyətinin müxtəlif növlərinin, inandırmanın, stimullaşdırmanın (yarış, mükafatlandırma, cəzalandırma) köməyi ilə ona nail olmaq lazımdır.

Pedaqoq-xormeysterin rəhbərlik etdiyi kollektivin musiqi tərbiyəsi üzrə uzunmüddətli və məqsədyönlü işi nəticəsində musiqi tərbiyəliliyinin ən mühüm ümumi göstəriciləri: musiqi şüuru və mədəniyyətinin, musiqi savadlılığının inkişaflılığı formalaşır. Musiqi qavrayışının, bədii təxəyyülün, emosional həyəcanın, bədii təfəkkürün, özünə, öz davranışına, cəmiyyətə, təbiətə və təhsilə estetik münasibətin aktivliyini təmin edən anadangəlmə musiqi istedadı fəal şəkildə inkişaf edir. Musiqi-estetik mədəniyyəti musiqi fikirlərinin, maraqlarının, zövq və meyarlarının cəmi kimi formalaşır.

Tərbiyə vəzifələri:

– məktəblilərin yüksək əxlaqi, mənəvi, estetik, habelə müsbət psixi və fiziki keyfiyyətlərinin formalaşdırılması;

– musiqi, bədii və estetik zövqün, musiqi sənətinə marağın və sevginin formalaşdırılması, musiqini dinləmək və ifa etmək istəyi;

– məktəblilərin emosional həssaslığının təkmilləşdirilməsi;

– musiqi qavrayışının: musiqi əsərlərini əvvəldən axıradək dinləmək; tanış melodiyaları, mahnıları və digər musiqi əsərlərini tanımaq bacarığının formalaşdırılması;

– musiqi-estetik təcrübənin formalaşdırılması.

Beləliklə, uşaq xor kollektivində musiqi tərbiyəsinin məqsədi ümumi və ifaçılıq mədəniyyətinin əldə olunması, nəsillərin musiqi sənətində cəmləşdirilmiş bütün müsbət mənəvi təcrübəsinin dərk edilməsidir.

1.2. Xor oxumanın tədrisi prosesində təhsil vəzifələrinin məzmunu tədqiq olunur. Xor vokal vərdişlərinin öyrənilməsi prosesində bütün səslənmə elementlərinin, yəni xor düzülüşünün, ansamblın ayrılmazlığına, vəhdətinə nail olma mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Xor ansamblı aşağıdakı vərdişlərin formalaşdırılmasını nəzərdə tutur:

– temp vəhdəti, uşaqların diqqətinin dirijorun əl hərəkətlərinə və instrumental müşayiətin səslənməsinə yönəldilməsindən asılıdır;

– metroritmik vəhdət, taktdankənar giriş, sinkoplar, punktirli ritm, poliritmika, aqogika kimi ritmik mürəkkəblikləri öyrənmək bacarığını nəzərdə tutur;

– dinamik vəhdət, bütün dinamik çalarlar müxtəlifliyini: artma (crescendo) və azalmaları (diminuendo), habelə səslənmənin qəfil dəyişmələrini (subito sforzando) eyni anda həyata keçirmək bacarığını nəzərdə tutur;

– ayrı-ayrı hecaların bir neçə səslərdə (asta, ahəngli və uzun mahnılarda) oxunması vəhdəti legatoda yuvarlanmış səslə mülayim dinamikada oxumaq bacarığını nəzərdə tutur;

– sürətli mahnılarda ayrı-ayrı saitlərin oxunması vəhdəti, non legatoda işıqlı səslə oxumaq bacarığını nəzərdə tutur;

– bütün xor partiyalarında səslənmə gücünün vəhdəti, harmonik və akkord fakturalı əsərlərdə lazım olan səslənmə tarazlığının əldə olunmasını nəzərdə tutur;

– polifonik fakturada səslərin səslənməsinin gücünün optimal nisbəti, burada səslənmənin tarazlığının fərqli nisbəti tələb olunur, belə ki, mövzu bir səsdən digərinə keçir.

Bütün xor dərsləri prosesinin təşkili və qurulması didaktik baxımdan vacibdir. Mahnı yaxud xor əsəri üzərində iş bütün pedaqoji prosesin əsas məqamıdır. Xor kollektivinin ifaçılıq uğurları pedaqoq-xormeysterin mahnı üzərində işləməyi necə öyrətməsindən çox asılıdır. Təcrübə göstərir ki, rəhbər mahnı repertuarının metodiki baxımdan düzgün və səmərəli öyrənilməsinə böyük əhəmiyyət verməlidir. Pedaqoq-xormeyster musiqi savadının mahnı ifası timsalında mənimsənilməsinin qarşılıqlı əlaqəsini bilməli və həyata keçirməlidir. Məktəblilərin vokal repertuar materialı üzərində tədricən elementar musiqi savadını: səs anlayışını, onun yüksəkliyini, tembrini, uzunluğunu, musiqi ritmini, hesabı, metri, not yazısı qaydalarını, taktı, alterasiya işarələrini, ladı və onun əsas pillələrini, tonallığı və s. öyrənməsi vacibdir.[2] Pedaqoq-xormeyster məktəbliləri böyük həcmdə musiqi-nəzəri biliklərlə mümkün qədər tez tanış etməyə tələsməməli və cəhd etməməlidir. Bu halda metodiki baxımdan onların ötürülməsinin miqdarı və vaxtı deyil, prosesin özü əsasdır. Bu proses çox ehtiyatlı şəkildə həyata keçirilir ki, təqdim olunan musiqi-nəzəri biliklərin həcmi heç bir halda xor oxumanın yaradıcı baxımdan əyləncəli məqsədyönlülüyündən və məzmunluluğundan üstün olmasın və onu boğmasın. Didaktik nöqteyi-nəzərdən vacibdir ki, uşaqlar üçün konkret musiqi bilikləri ifa prosesində konkret praktiki nümunə ilə sıx əlaqəli olsun, onlar mücərrəd və abstrakt xarakterə malik olmasın, biliklər onlar üçün "musiqi ixtiraları" olsun, onlar əsas məqsəddən – xorda oxumaq istəyi və bacarığından törəsin. Analoji didaktik yanaşma xüsusi vokal çalışmaların öyrənilməsində də vacibdir.

Vokal repertuarın öyrənilməsi prosesində başa düşülən formada, tədricən və ardıcıllıqla, uşaqların diqqətini həddindən artıq yükləməmək şərtilə əsərin strukturu, janrı və üslubu (fraza, cümlə, dövr, forma), onun fakturası (melodiya, harmoniya, polifoniya və s.) təhlil olunur, temp, dinamika, melizmlər, kulminasiya, müxtəlif abreviatura işarələri (repriza, volta və s.) və digər musiqi terminləri izah edilir. Bütün bu musiqi bilikləri öyrənilən əsərin timsalında oxu prosesinə tam uyğun şəkildə verilməlidir.

Beləliklə, xor fəaliyyəti prosesində tədricən və ardıcıl şəkildə musiqi savadının və təhsilliliyinin təməli qoyulur:

– musiqi sənəti haqqında elementar (tarixi, nəzəri və praktiki) musiqi biliklərinin əldə olunması;

– vokal-ifa bacarıqlarının və vərdişlərinin formalaşdırılması.

---

[2]Tədqiq olunan vokal repertuar müəllif tərəfindən 2009, 2010, 2015-ci illərdə dərc edilən və istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısında verilən dərs vəsaitlərində ümumiləşdirilib.

Xor oxumanın musiqi-nəzəri və ifaçılıq (müğənnilik) biliklərində, bacarıq və vərdişlərində ümumiləşdirilmiş bütün təhsil vəzifələri pedaqoq-xormeysterin fəaliyyətində əsas məqsəd kimi bütövlükdə musiqiyə sevgiyə və musiqinin dərk edilməsinə yönəldilməlidir.

Uşaqlar üçün oxuma prosesi, dərk edilmiş musiqi məzmununun ifadə vasitəsi kimi, faktiki olaraq musiqiyə qoyulan ideyalar və hisslər aləminə daxil olmaq və öz dinləyicilərini ona cəlb etmək imkanıdır. Beləliklə, pedaqoq-xormeysterin fəaliyyətində təhsil funksiyasını ümumiləşdirərkən, lazımi biliklərin verilən həcminin tam və dərindən dərkini formalaşdırmaq lazımdır. Bütövlükdə, təhsil vəzifəsi bilavasitə vokal-xor repertuarının öyrənilməsi-ifası prosesində həyata keçirilir və nəzəri və praktiki (ifaçı) biliklərin, bacarıq və vərdişlərin optimal şəkildə qarşılıqlı əlaqəsi onun səmərəliliyini və müvəffəqiyyətlə yerinə yetirilməsini təmin edir.

1.3. Məktəblilərin xor fəaliyyəti prosesində inkişaf vəzifələrinin rolu nəzərdən keçirilir. Uşaqların xor ifaçılıq mədəniyyətinin inkişafı intellektual, emosional, texniki və iradi inkişafının zəruri və vahid birləşməsini nəzərdə tutur. Məhz bu keyfiyyətlər xor kollektivinin yaradıcı fərdiliyini formalaşdırır, onlardan birinin olmaması isə xor ifasına təsir göstərərək, onu natamam edir.

Təcrübəli pedaqoqlar və metodistlər xor kollektivləri ilə işləyərkən onun intellektual inkişafının əhəmiyyətinə xüsusi diqqət yetirir. Uşaq xor kollektivlərinin musiqi-intellektual inkişafı üçün ifaçı repertuarının uşaqlar arasında populyar olan mahnılarla məhdudlaşdırılmamalı, məzmununa görə müxtəlif və zəngin olmalıdır ki, uşaqlar çoxlu mütaliə etsin, yanaşı incəsənət növlərindən anlayışları olsun, onlarla ünsiyyət zamanı ümumi mədəniyyətlərinin inkişafı üzə çıxsın. Uşaqların ümumi və musiqi mədəniyyəti nə qədər yüksəkdirsə, onların artistik fərdiliyi və müvafiq olaraq, ifaçılıq fəaliyyətinin uğurluluğu da o qədər parlaq və zəngindir.

Xor kollektivinin peşəkar təşəkkülü prosesi bir sıra təsir və amillərdən yaranır. O, mahnının musiqisinin və mətninin öyrənilməsi ilə məhdudlaşmır, pedaqoq-xormeyster üçün uşaqlara hərtərəfli təhsil vermək çox vacibdir. Belə ki, onlar ətraf aləmdən bütün lazım olan şeyləri mənimsəməli, çoxlu mütaliə etməli, musiqi dinləməli, teatr və muzeylərdə olmalı, maraqlı insanlarla ünsiyyətdə olmalıdır. Xorun özünü öz vasitəsiz, ilhamlanmış və bədii interpretasiyasının yaradıcısı kimi təqdim edə bilməsi, onun artistik təsirinin zənginliyinin və qüvvəsinin hiss olunması üçün təkcə “yaxşı oxumaq” deyil, həm də xor ifaçılığının fərdi üslubunu təkmilləşdirmək vacibdir.

Musiqi təfəkkürü və intellektinin effektiv inkişafı üçün mahnı repertuarının öyrənilməsi prosesində xor kollektivinin işi mexaniki şəkildə deyil, ruhlandırılmış düşüncəlilik, musiqi şüurunun və diqqətinin aktivliyi, təşəbbüs və fantaziyanın yaradıcı atmosferində yerinə yetirilməlidir. Musiqi əsəri üzərində məhz musiqi təfəkkürünü bilavasitə inkişaf etdirən düşünülmüş iş kollektivə xor sənəti səviyyəsinə qədər yüksəlməyə kömək edir.

Məhz geniş həcmdə musiqi materialının, biliklərin, hadisələrin öyrənilməsi, onları istifadə etmək bacarığı musiqi təfəkkürünün inkişaf etməsinin göstəricisidir. İfa edilən musiqinin intonasiya əlaqəsini eşitmək və məntiqi qarşılıqlı əlaqəsini bilmək xor oxumanın iştirakçılarının musiqi-təfəkkür fəaliyyətinin aktivliyindən xəbər verir.

Təəssüf ki, müasir musiqi-pedaqoji fəaliyyətdə xor kollektivlərində iş yalnız dar peşəkar vərdişlərin inkişaf etdirilməsi və xorun nümunəvi çıxışlara hazırlanması ilə məhdudlaşır. Belə şəraitdə xor dərslərinin musiqi-intellektual məzmunu süni olaraq yoxsullaşır, pedaqoqun kollektivə təsiri isə sırf praktiki müğənnilik vərdişlərinin nümayişi ilə məhdudlaşır.

Xor kollektivinin iştirakçılarının intensiv inkişafı üçün bir neçə didaktik baxımdan effektiv metodu təklif etmək olar:

– sayına görə böyük, janrına və üslubuna görə isə müxtəlif xor repertuarının öyrənilməsi;

– ifa repertuarının öyrənilməsi prosesində musiqi-nəzəri və musiqi-tarixi biliklərin aktiv surətdə tətbiq edilməsi, oxuyanın şüurunun bədii təsəvvürlər, ifa olunan musiqi materialı ilə bağlı anlayışlarla zənginləşdirilməsi;

– xor fəaliyyəti prosesində onun iştirakçılarının sərbəstliyinin, yaradıcılıq təşəbbüsünün maksimum dolğun şəkildə istifadə edilməsi;

– musiqi-ifaçılıq fəaliyyətinin mahnının vərəqdən oxunması, vokal əsərlərin eskiz öyrənilməsi kimi formalarından aktiv surətdə istifadə edilməsi.

Bu metodiki tövsiyələr pedaqoq-xormeysterə öz şagirdlərinin hərtərəfli və ahəngdar inkişafını effektiv surətdə həyata keçirməyə imkan verəcək.

Məktəbliləri bu və ya digər musiqi-nəzəri və ya musiqi-tarixi məlumatla tanış edərkən, onu çətinlik dərəcəsinə və məzmunluluğuna, həmçinin əhəmiyyətliliyinə görə ayırmaq lazımdır. Onların diqqətini həddindən artıq çox göstəriş və məlumatla yükləməyin, çünki bu zaman başlıca məqamı, yəni mahnının bədii canlandırılması prosesini qaçıra bilərsiniz. Xormeysterin bir dərs saatı ərzində öyrənilən əsəri öz kollektivi ilə ətraflı şəkildə nəzərdən keçirmək, maksimum çox məlumat, izah və şərh vermək cəhdi

hər zaman baş tutmur, buna görə də şagirdi inkişaf etdirən tədris materialı sistemləşdirilməli, əsas və başlıca məqama yönəldilməlidir. Məktəblinin musiqi inkişafının səviyyəsi nə qədər aşağıdırsa, o, bir o qədər çox musiqi biliyi və məlumatını mənimsəməli və xor kollektivin rəhbəri də bu biliklərin verilməsi prosesini o qədər məntiqi və sistemli şəkildə planlaşdırmalıdır. Xor kollektivinin iştirakçılarının aldığı musiqi-nəzəri məlumatının çətinlik dərəcəsi, təbii ki, onların fərdi xüsusiyyətlərinə, yaş, fiziki və psixi göstəricilərinə uyğun dəyişdirilməlidir. Lakin pedaqoq-xormeyster unutmamalıdır ki, yalnız məktəblinin təfəkkürünə daim və hiss olunmadan artan yükləmə onun musiqi-intellektual inkişafını maksimal surətdə intensivləşdirə bilər. Başqa sözlə, verilən musiqi biliklərinin geniş həcmi təkcə oxuyanın inkişaf səviyyəsinə uyğun olmamalı, həm də onların çətinlik və genişlik dərəcəsinə görə artırılmasını nəzərdə tutmalıdır.

1.4. Uşaq xor kollektivləri ilə işdə tərbiyə, təhsil və inkişaf məsələlərinin qarşılıqlı əlaqəsinin didaktik əsaslarının nəzəri əsaslandırılması verilir. Geniş musiqi-pedaqoji praktikası xormeysterin öz işində mühüm metodiki prinsipi – bütün tərbiyə, təhsil və inkişaf vəzifələrinin qarşılıqlı əlaqəsini təqib etməli olduğunu təsdiq edir. Onların praktiki cəhətdən uğurla həyata keçirilməsi üçün oxuyanların musiqi tərbiyəsi səviyyəsinin onların əldə etdiyi musiqi bilikləri, vokal-xor bacarıqları və vərdişləri ilə bərabərləşdirilməsi və uyğunlaşdırılması prinsipini həyata keçirməyi bacarmaq çox vacibdir ki, məktəblilərin xor fəaliyyəti zamanı hər üç kateqoriya (musiqi tərbiyəsi, təhsili və inkişafı) bir-birinə uyğun olsun, məqsədyönlü və bərabər şəkildə formalaşsın.

Mahnının öyrənilməsi prosesində xormeyster məktəblilərdə musiqi sənətinə marağı və sevgini, onunla ünsiyyətdə olmaq tələbatını tərbiyə edir, onların musiqi dünya görüşünü, musiqinin ətraf aləm haqqında nə danışması, hansı hissləri, fikirləri, əhval-ruhiyyələri və ideyaları ehtiva və ifadə etməsi barədə təsəvvürləri formalaşdırır. Eyni zamanda oxuyanların musiqi-yaradıcı qabiliyyətlərini (eşitmə qabiliyyətini, ritmi, yaddaşı, təxəyyülü, təfəkkürü, intuisiyanı) inkişaf etdirir, kompleks vokal-ifaçılıq bacarıq və vərdişlərini təkmilləşdirir. Musiqi təhsili baxımından xormeyster məktəbliləri elementar musiqi savadının əsasları ilə tanış edir. Pedaqoq tədricən və məqsədyönlü şəkildə məktəblilərdə musiqi sahəsində gələcək özünütərbiyə, özünütəhsil və özünüinkişaf üçün təməl yaradır.

Pedaqoji rəhbərliyin və təsirin əhəmiyyətinə və roluna, xor oxuma zamanı məktəblilərin mənimsədiyi biliklərin həcminin və hərtərəfliliyinin vacibliyinə baxmayaraq, ayrı-ayrılıqda götürülmüş bu məqamlar məktəbli-

lərin musiqi tərbiyəsi, təhsili və inkişafının didaktik qarşılıqlı əlaqəsinin müvəffəqiyyətliliyi üçün hələ kifayət etmir. Bu, yalnız pedaqoq-xormeyster məktəblilərə özünütərbiyə, özünütəhsil və özünüinkişaf vərdiş və bacarıqlarını, lazım olan bilik və bacarıqları fəal və müstəqil şəkildə tapmaq və mənimsəmək, musiqi sənətinin bütün müxtəlifliyi ilə sərbəst şəkildə tanış olmaq qabiliyyətini tədricən və məqsədyönlü şəkildə aşıladığı təqdirdə həqiqətən fəal və intensivdir. Başqa sözlə, bütün tərbiyə, təhsil və inkişaf məsələlərinin didaktik qarşılıqlı əlaqəsinin həyata keçirilməsinin müvəffəqiyyətliliyi və aktivliyi müəyyən mənada xor kollektivinin bütün iştirakçılarının fəallığı, sərbəstliyi, mütəşəkkilliyi və şüurluluğundan asılıdır.

Məktəblilərin yaradıcı müstəqilliyi, təşəbbüsü, iradəsi və hətta həvəsi musiqi tərbiyəsi, təhsili və inkişafının didaktik qarşılıqlı əlaqəsi prosesini aktiv surətdə intensivləşdirir, belə ki, şəxsi səylər nəticəsində əldə olunan bilik, bacarıq və vərdişlər nəinki daha möhkəmdir, həm də musiqi təfəkkürünün formalaşmasını stimullaşdırır.

Pedaqoq-xormeysterin başlıca məqsədi məktəbliləri tərbiyə edərkən, onlara təhsil verərkən və inkişaf etdirərkən lazımi musiqi mədəniyyətini aşılamaqdan ibarətdir ki, gələcəkdə əldə etdikləri təcrübəyə söykənərək, müstəqil şəkildə işləyə və yarada bilsinlər, xor dərsləri onların ümumi musiqi mədəniyyətini formalaşdırmaqla yanaşı, gələcəkdə ətraf aləmin müstəqil bədii-estetik qavranılması, mənimsənilməsi və dərk edilməsi üçün təmələ çevrilsin.

Uşaq xor kollektivinin ənənəvi hazırlıq sistemi diqqəti əsasən oxumaya yönəldərək, onun iştirakçılarının musiqi tərbiyəsi və inkişafı məsələlərini məhdudlaşdırır, xorun təkrarolunmaz, yaradıcı individuallığı ilə fərqlənən üsluba, incə zövqə, artistizmə malik, xor ifaçılıq sənətində dərin fikirli, parlaq, təəssürat bağışlayan, yenilikçi, cəsarətli və fəal münasibətini ifadə edə bilən kollektivə çevrilmək qabiliyyətindən məhrum edir.

Uşaq xorunda bütün musiqi tədrisi prosesinin effektivliyi onu müşayiət edən və bir-biri ilə sıx qarşılıqlı əlaqədə olan və bir-birini şərtləndirən musiqi tərbiyəsi, təhsili və inkişafı proseslərindən asılıdır və nəticə etibarilə, bu əlaqələr pozulduqda ciddi çətinliklər yaranır və onlar həm musiqi tərbiyəsinə, həm də musiqi təhsilinə və inkişafına arzu olunmayan təsir göstərir.

Şəxsi pedaqoji fəaliyyət ərzində dərin nəzəri təhlil və ümumiləşdirmə, həmçinin uzunmüddətli praktiki aprobasiya əsasında uşaq xor kollektivinin ifaçılıq mədəniyyətinin, səhnə artistizminin və peşəkar ustalığının artmasına effektiv imkan yaradan bütün tərbiyə, təhsil və inkişaf vəzifələrinin didaktik qarşılıqlı əlaqəsi sistemi işlənib hazırlanmışdır. Müəllifin işləyib hazırladığı sistem pedaqoq-xormeysterə onun qarşısında qoyulan vəzifələrin

vacibliyini dərk etməyə və qiymətləndirməyə, xor kollektivinə isə vokal ifaçılıq ustalığının yüksək səviyyəsinə çatmağa kömək edir.

Tərbiyə:

– uşaqlarda xor fəaliyyətinə maraq və sevginin inkişaf etdirilməsi;

– musiqi sənətinə emosional həssaslığın tərbiyə edilməsi;

– bədii zövqün formalaşdırılması;

– estetik, mənəvi və etik dəyərlərin formalaşdırılması.

Təhsil:

– vokal səsin inkişaf etdirilməsi: gözəl, təbii səslənmənin formalaşdırılması, vokal diapazonunun genişləndirilməsi;

– mənalı, savadlı və bədii ifaya nail olmaq üçün əsas kimi vokal-xor biliklərinin, bacarıq və vərdişlərinin aşılanması

– elementar musiqi savadının əsaslarının öyrənilməsi;

– bütün musiqi qabiliyyətləri kompleksinin: ritm, eşitmə qabiliyyəti, yaddaş, musiqi təfəkkürünün inkişaf etdirilməsi;

– üslubuna, janrına və formasına görə müxtəlif musiqi repertuarının mənimsənilməsi.

İnkişaf:

– vokal əsər üzərində düşünülmüş iş prosesində musiqi təfəkkürünün inkişaf etdirilməsi;

– musiqi ifadəliliyinin əsas vasitələrinin: metroritm, melodiya, harmoniya, lad, forma, tembr-dinamika və s. öyrənilməsi;

– ən sadə musiqi intonasiyalarından tutmuş ən mürəkkəb musiqi formalarına qədər müxtəlif səs strukturlarının məntiqinin dərk edilməsi;

– musiqi materialından istifadə etmək, oxşarlığı və fərqi tapmaq, təhlil və sintez etmək, qarşılıqlı əlaqələri müəyyən etmək və oxuma prosesində musiqi biliklərini tətbiq etmək bacarığı.

Xor oxuma prosesində bu mühüm didaktik göstərişlərin mahiyyətini və məzmunun həyata keçirərkən, pedaqoq-xormeyster bütövlükdə məktəblilərin hərtərəfli musiqi mədəniyyətinin formalaşdırılması məsələsini həll edir.

Dissertasiyanın II fəsli "Xor oxumanın tədrisi prosesində məktəblilərin tərbiyəsi, təhsili və inkişafının didaktik qarşılıqlı əlaqəsi problemlərinin praktiki işlənib hazırlanması" adlanır və üç hissədən ibarətdir. **2.1. Məktəblilərin xor fəaliyyəti prosesində tərbiyə, təhsil və inkişaf vəzifələrinin didaktik qarşılıqlı əlaqəsinin həyata keçirilməsi üzrə təcrübi-eksperimental işin aparılmasının məqsədi, vəzifələri və**

dinamikası nəzərdən keçirilir və təcrübi-eksperimental işin 1-ci ilkin mərhələsi: 2002-2005-ci illər – təsdiqedici eksperiment təsvir olunur.

Təcrübi-eksperimental iş on il ərzində həyata keçirilib: 2002-ci ildən başlayaraq 2013-cü ilə qədər. İşə cəmi 200-dən artıq sınanan – müxtəlif xor kollektivlərinə gedən ibtidai, orta və yuxarı sinif şagirdləri cəlb edilmişdir. Təcrübi-eksperimental işin bazası Azərbaycan Dövlət Uşaq Filarmoniyası, 6, 16, 35 saylı uşaq musiqi məktəbləri və H.Əliyev adına Müasir Təhsil Kompleksi olmuşdur.

Təcrübi-eksperimental iş prosesi üç mərhələdə aparılmışdır: ilkin (müəyyən edici mərhələ), əsas (formalaşdırıcı mərhələ) və yekun (korrelyasiya edici mərhələ). Təcrübi-eksperimental iş məktəblilərin musiqi tərbiyəsi, təhsili və inkişafının didaktik qarşılıqlı əlaqəsinə nail olunmasına yönəldilmişdir. Təcrübi-eksperimental işin **məqsədi** – hazırkı tədqiqatda irəli sürülən nəzəri və metodoloji müddəaların doğruluğuq dərəcəsinin və ölçüsünün üzə çıxarılması, habelə xor fəaliyyəti prosesində tərbiyə, təhsil və inkişaf vəzifələrinin didaktik qarşılıqlı əlaqəsinin məqsədyönlülüyünün və səmərəliliyinin müəyyən edilməsi – bu müddəa ilə müəyyən etmişdir.

Eksperimental iş üç mərhələdə aparılmış və bu mərhələlərdən hər biri müxtəlif xor kollektivlərində didaktik qarşılıqlı əlaqə prosesini əhatə etmişdir:

I ilkin mərhələ təsdiqedici eksperiment 2002-2005-ci illər: Azərbaycan Dövlət Uşaq Filarmoniyası, 6, 16, 35 saylı uşaq musiqi məktəbləri.

II əsas mərhələ - formalaşdırıcı eksperiment 2005-2008-ci illər: Azərbaycan Dövlət Uşaq Filarmoniyası, 6, 16, 35 saylı uşaq musiqi məktəbləri.

III yekun mərhələ - korrelyasiya edici mərhələ 2008-2012-ci illər: H.Əliyev adına Müasir Təhsil Kompleksi.

Təsdiqedici tədqiqat 2002-2005-ci tədris illəri ərzində Azərbaycan Dövlət Uşaq Filarmoniyasının, 6, 16, 35 saylı uşaq musiqi məktəblərinin bazasında aparılmışdır.

Xüsusi 1 saylı anket tərtib edilmiş və onun sualları məktəblilərin musiqi tərbiyəsi, təhsili və inkişafının ümumi səviyyəsini müəyyən etməyə kömək etmişdir.

ANKET №1

I

1. Hansı musiqini (xalq, klassik, müasir) dinləməyə üstünlük verirsən?
2. Hansı musiqi alətlərini tanıyırsan?
3. Hansı mahnıları bilirsən və ifa edə bilərsən?

4. Musiqi insanın həyata, təhsilə, insanlara münasibətini dəyişə bilərmi?

5. Musiqi insanın əhval-ruhiyyəsinə müsbət təsir göstərə bilərmi?

6. Əsərin musiqi obrazını xarakterizə etmək, onun xarakterini, əhval-ruhiyyəsini (qəmli, ən, məlahətli, ciddi və s.) müəyyən etmək.

7. Azərbaycan bəstəkarlarının hansı əsərlərini dinləmisən?

8. Hansı rus və xarici bəstəkarları tanıyırsan?

9. Müxtəlif musiqi janrlarında – opera, balet, simfonik və kamera-instrumental musiqi – tanıdığın bir neçə musiqi əsərinin adını söylə.

10. Mahnı, rəqs və marş musiqisi fərqlənirmi? Fərqlənirsə, nə ilə fərqlənir?

II

1. İfa olunan musiqi əsərinin janrını müəyyən etmək.

2. İfa olunan melodiyanın xarakterini müəyyən etmək.

3. Hansı tonallıqda (major və ya minor) səslənir?

4. İfa olunan əsər: bəstəkar, üslub, musiqi fakturası və forması haqqında nə bilirsən.

5. Musiqi ifadəliliyinin hansı əsas vasitələrinin adını çəkə bilərsən?

6. Dinlənilən musiqi parçalarının üslubunu (xalq, klassik, müasir) müəyyən etmək.

7. Dinlənilən musiqi parçalarında iki və üç hissəli ritmlər arasındakı fərqi müəyyən etmək.

8. Melodiya, harmoniya və polifoniya arasındakı fərqi izah edin.

9. Səslənməsinə görə musiqi alətlərinin adını müəyyən etmək. Musiqi tembrini izah və xarakterizə etmək.

10. Tempin nə olduğunu izah etmək, onun növlərini sadalamaq və müxtəlif templərdə ifa olunan musiqi nümunələrinin adını çəkmək

III

1. Melodik parçanı dinləyib, onu vokal improvizasiyanın köməyi ilə tamamlamaq və Tonikaya çatdırmaq.

2. Dinlənilən musiqi əsərinin formasını müəyyən etmək.

3. Dinlənilən əsərdə motivi, təklifi, dövrü tapmaq və onların strukturunun və rolunun qısa izahını vermək.

4. Dinlənilən əsərdə modulyasiya keçidlərini müəyyən etmək.

5. Dinlənilən əsərdə sekvensiyaların ardıcıllığını tapmaq və onların rolunu izah etmək.

6. İfa olunan musiqi əsərinin ritmini müəyyən etmək.

7. Konsonasiya və dissonasiya edən, melodik və harmonik intervallar arasındakı fərqi müəyyən edin.

8. Harmonik ahəngdə səslərin sayını müəyyən etmək. Sabit və qeyri-sabit akkord nümunəsini göstərmək, onun mahiyyətini və strukturunu qısaca izah etmək.

9. İfa olunan melodiyaya yanlış və düzgün müşayiət arasındakı fərqi müəyyən etmək. Müşayiətin rolunu izah etmək.

10. İfa olunan əsərdə dinamik çalarları müstəqil şəkildə seçmək və qeyd etmək.

Tərtib oluna anketin məzmunundan göründüyü kimi, o, üç əsas blokdan və onların hər biri on sualdan ibarətdir. Birinci blok məktəblinin musiqi tərbiyəsinin səviyyəsinin, ikincisi – musiqi savadlılığının səviyyəsinin, üçüncüsü isə musiqi inkişafının səviyyəsinin müəyyən edilməsinə yönəldilib.

Məktəblilərin verilən suallara cavabları hər bir blok üzrə ayrılıqda qiymətləndirilmişdir. Bu, məxsusən hər bir səviyyənin ayrılıqda müəyyən olunması üçün edilmişdir:

I – musiqi tərbiyəsinin

II – musiqi savadlılığının

III – musiqi inkişafının

Məxsusi tərtib olunmuş 1 saylı Anketin köməyi ilə təsdiqedici eksperimentin aparılmasında iştirak edən bütün xor kollektivlərinin musiqi tərbiyəsi, təhsili və inkişaf səviyyəsinin spesifikası, keyfiyyəti və səviyyəsini müəyyən edən sorğu-söhbətlər aparılmışdır.

Sorğu xor kollektivinin hər bir iştirakçısı ilə fərdi şəkildə aparılmışdır. Dissertasiyanın müəllifi, anketin bütün bəndlərinə riayət etməklə, məktəbliləri sorğu-sual etmiş, bununla yanaşı, əlavə sualların köməyi ilə məktəblilərin musiqi tərbiyəsi, təhsili və inkişaf səviyyəsini mümkün qədər dəqiq və dərindən üzə çıxarmağa çalışmışdır. Elə hallar olmuşdur ki, sınaqda iştirak edən şagird cavabı dərhal tapmamış, lakin düzgün cavab vermişdir. Bəzi hallarda məktəblilər qısa və dərhal cavab vermiş, digər hallarda düşünmüş və müfəssəl və ətraflı cavab vermişlər. Bütün bu faktlar müəyyən edici tədqiqatın aparılması zamanı qiymətləndirmənin nəticələrində nəzərə alınmışdır.

Təcrübi-eksperimental işin müəyyən edici mərhələsinin nəticələri göstərmişdir ki, xor fəaliyyəti prosesində tərbiyə, təhsil və inkişaf vəzifələrinin di-

daktik qarşılıqlı əlaqəsinin ümumi səviyyəsi **aşağı və orta** kimi müəyyən olunur.

Təsdiqedici eksperiment zamanı bütün əldə olunan məlumatlar göstərir ki:

birincisi, uşaq xor kollektivlərinin məktəblilərinin musiqi tərbiyəsinin ümumi səviyyəsi bütövlükdə – aşağı, musiqi savadı və inkişafı – ortadır;

ikincisi, onların musiqi tərbiyəsi və təhsil səviyyəsi, məktəblilərin musiqi savadı, bacarığı və vərdişləri və onların musiqi təfəkkürünün səviyyəsi arasında uyğunsuzluq müşahidə olunur, bu da onların ümumi musiqi inkişafının qeyri-bərabərliyindən xəbər verir;

üçüncüsü, məktəblilərin yaş göstəricilərinin musiqi tərbiyəsi, təhsili və inkişafı səviyyəsinə müəyyən təsiri müşahidə olunur və bu asılılıq musiqi tərbiyəsi və inkişaf proseslərində xüsusilə hiss olunur.

2.2. Təcrübi-eksperimental işin əsas mərhələsi: 2005-2008 illər təsvir olunur. Bu mərhələdə dörd yoxlama bölmədən (yoxlamadan) ibarət formalaşdırıcı eksperiment aparılmışdır. Bütün dörd yoxlamanın yekun göstəriciləri 32 saylı Cədvəldə göstərilmişdir.

Cədvəl № 32

Formalaşdırıcı eksperimentin bütün yoxlama bölmələrində məktəblilərin musiqi tərbiyəsi, təhsili və inkişafının didaktik qarşılıqlı əlaqəsinin ümumi yekun səviyyəsi: 2005-2008-ci illər

Xor kollektivinin adı	Qruplarda məktəblilərin ümumi sayı	Musiqi tərbiyəsi, təhsili və inkişafının didaktik qarşılıqlı əlaqəsinin ümumi yekun səviyyəsi			
		2005 il	2006 il	2007 il	2008 il
Uşaq filarmoniyası 6 saylı Uşaq musiqi məktəbi	**Eksperimental -80**	**Aşağı**	**Orta**	**Yüksək**	**Yüksək**
16 saylı və 35 saylı Uşaq musiqi məktəbləri	Yoxlama – 80	Orta	Orta	Orta	Orta

32 saylı cədvəldəki məlumatlar formalaşdırıcı eksperiment prosesində (2005-2008-ci illər) Uşaq filarmoniyası və 6 saylı Uşaq musiqi məktəbinin ümumi xor kollektivlərinin eksperimental qruplarında məktəblilərin musiqi tərbiyəsi, təhsili və inkişafının didaktik qarşılıqlı əlaqəsinin səviyyəsinin həqiqətən yüksəldiyini, 16 və 35 saylı UMM-də isə dəyişmədiyini göstərir. Bu fakt həm də müəllifin hazırkı tədqiqatın birinci fəslində irəli sürdüyü müddəaların aparılan formalaşdırıcı eksperiment prosesində özünün tam praktiki təsdiqini tapdığını göstərir. Bu faktın əyani şəkildə aydın təsvir edilməsi üçün onun qrafik təsvirinin aşağıdakı variantını təklif edirik.

Formalaşdırıcı eksperiment prosesində göstəricilərin artım qrafiki (2005-2008-ci illər)

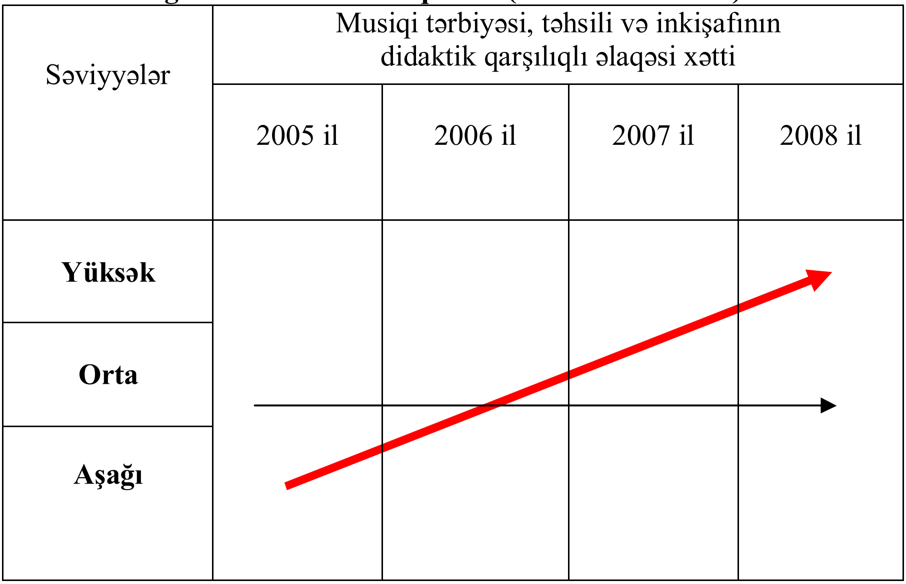

Bütövlükdə, formalaşdırıcı eksperiment prosesində yoğun xətt Uşaq filarmoniyası və 6 saylı uşaq musiqi məktəbinin eksperimental qruplarında didaktik qarşılıqlı əlaqənin səviyyəsinin real və aktiv surətdə yüksəldiyini, nasik xətt isə 16 və 35 saylı Uşaq musiqi məktəblərinin yoxlama qruplarında dəyişməyən orta səviyyəni göstərir.

2.3. Təcrübi-eksperimental işin III yekun mərhələsi: 2008-2012-ci illər təqdim olunub. Bu mərhələdə H.Əliyev adına Müasir Təhsil Kompleksinin birgə xor kollektivində korrelyasiyaedici eksperiment aparılmışdır. İki

kontrol yoxlama aparılıb. Korrelyasiyaedici mərhələnin yekunları musiqi tərbiyəsi, təhsili və inkişafının didaktik qarşılıqlı əlaqəsi vəzifələri sisteminin praktiki aprobasiyasının onun effektivliyini təsdiq etdiyini göstərmişdir. Belə ki, əldə olunan nəticələr H.Əliyev adına Müasir Təhsil Kompleksinin birgə xor kollektivinin məktəblilərinin musiqi tərbiyəsi, təhsili və inkişaf səviyyəsinin həqiqətən yüksəldiyini, habelə onların tam uyğunluğunu təsdiq edir.

Təcrübi-eksperimental iş boyu əldə olunan nəticələrin aydın müqayisə edilməsi üçün onun hər üç mərhələsinin: I – ilkin təsdiqedici, II – əsas formalaşdırıcı və III – yekun korrelyasiya edici eksperimentlərin yekunlarını ümumiləşdirək.

Birinci ilkin mərhələdə müəyyən edici eksperiment prosesində (2002-2005-ci illər) 1 saylı Anketin köməyi ilə Uşaq filarmoniyası (60 şagird), 6 saylı Uşaq musiqi məktəbi (50 şagird), 16 saylı Uşaq musiqi məktəbi (50 şagird), 35 saylı Uşaq musiqi məktəblərinin (40 şagird) birgə uşaq xorlarından 200 məktəbli arasında sorğu keçirilmişdir. Məktəblilərin musiqi tərbiyəsi, təhsili və inkişafının ümumi səviyyəsi zəif və orta, didaktik qarşılıqlı əlaqənin səviyyəsi isə aşağı və orta kimi müəyyən edilmişdir.

İkinci əsas mərhələdə – formalaşdırıcı eksperiment prosesində (2005-2008) 160 məktəbli iştirak etmişdir, onlardan 80 nəfəri Uşaq filarmoniyası və 6 saylı Uşaq musiqi məktəbinin birgə xorlarının eksperimental qruplarından, 80 nəfəri isə 16 və 35 saylı Uşaq musiqi məktəblərinin birgə xorlarının yoxlama qruplarından olmuşdur. Eksperimental qruplarda musiqi tərbiyəsi, təhsili və inkişafının ümumi səviyyəsi artdı: zəif səviyyədən yaxşı səviyyəyədək, yoxlama qruplarda isə dəyişikliksiz – orta səviyyədə qalmışdır. Eksperimental qruplarda didaktik qarşılıqlı əlaqənin səviyyəsi aşağı səviyyədən yüksək səviyyəyədək artmış, yoxlama qruplarında isə yenə də dəyişikliksiz qalmışdır.

Korrelyasiya edici eksperiment prosesində üçüncü yekun mərhələdə (2008-2012-ci illər) H.Əliyev adına Müasir Təhsil Kompleksinin birgə xor kollektivindən cəmi 50 məktəbli iştirak etmişdir. Musiqi tərbiyəsi, təhsili və inkişafının ümumi səviyyəsi orta və zəif səviyyədən yaxşı səviyyəyədək yüksəlmiş, habelə didaktik qarşılıqlı əlaqənin dərəcəsi də aşağı göstəricilərdən yüksək göstəricilərədək artmışdır.

Beləliklə, bütün təcrübi-eksperimental işin aparılmasının nəticələri məktəblilərin xor tədrisinə müəllif yanaşmasının metodiki əhəmiyyətini, praktiki səmərəliliyini və xor fəaliyyəti prosesində bütün musiqi-tərbiyə,

təhsil və inkişaf vəzifələrinin didaktik qarşılıqlı əlaqəsinin tətbiqinin zəruriliyini tamamilə təsdiq edir.

Nəticəyə gələrək müasir elmi-pedaqoji tədqiqatlar nöqteyi-nəzərindən xor fəaliyyəti prosesində məktəblilərin musiqi tərbiyəsi, təhsili və inkişafının didaktik qarşılıqlı əlaqəsi problemi dissertasiyada xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Xor oxumanın tədrisi prosesində məktəblilərin musiqi tərbiyəsi, təhsili və inkişafının məqsəd və vəzifələrinin qarşılıqlı əlaqəsi pedaqoq-xormeystere xor kollektivinin ümumi ifa mədəniyyətinin yüksək göstəricilərinə nail olmağa imkan verir. Bütün tərkib komponentlərin didaktik qarşılıqlı əlaqəsinin rolunu önə çəkərək, pedaqoq musiqi tərbiyəsi, təhsili və inkişafının vəzifələrini qarşılıqlı şəkildə əlaqələndirir və aktiv surətdə stimullaşdırır və bununla xor fəaliyyətinin tədrisi prosesinə – onun məzmunu, strukturu, keyfiyyət göstəriciləri və son nəticələrinə bilavasitə təsir göstərir. Bu müddəanı nəzərə alaraq, məktəblilərin xor tədrisində bütün mühüm musiqi-tərbiyə, təhsil və inkişaf vəzifələrinin qarşılıqlı əlaqəsi və harmonik uyğunluğu problemi əhəmiyyətli və aktual görünür.

Aparılan tədqiqat nəticəsində müəllifin uzunmüddətli musiqi-pedaqoji təcrübəsində əsas didaktik funksiyaların: tərbiyə, təhsil və inkişaf funksiyalarının harmonik qarşılıqlı əlaqəsinin əldə olunmasının yolları və metodları nəzəri cəhətdən ümumiləşdirilmiş və praktiki cəhətdən aprobasiya olunmuşdur.

Xor oxuma prosesində uşaqlara musiqinin tədrisinin təhsil funksiyasının məzmunu musiqi bilikləri, bacarıqları və vərdişlərinin verilməsidir. Bu funksiya məktəblilər tərəfindən musiqi savadının mənimsənilməsi problemini həll edir, belə ki, mahnı və xor repertuarını öyrənərkən, uşaqlar musiqi bilikləri, faktları ümumiləşdirmələri, musiqi sənəti haqqında qanunlar sistemini əldə edir. Onlar tədricən ümumi ifaçılıq bacarıqları və vərdişlərini əldə edir və bu, onlara vokal-xor fəaliyyətinin müxtəlif üsullarını öyrənməyə kömək edir. Beləliklə, təhsil funksiyasının məzmununu məktəblilərin uşaq xorunda oxuma prosesində mənimsədiyi musiqi bilikləri, bacarıq və vərdişləri təşkil edir.

Musiqi tədrisinin **təhsil** funksiyasının köməyi ilə tərbiyəvi rol da həyata keçirilir. Onun məzmunu uşaqların musiqi-estetik mədəniyyətinin inkişafı: musiqi-estetik ideralların, zövqlərin, təsəvvürlərin, fikirlərin, musiqi məlumatı axınına və musiqi sənəti hadisələrinə tənqidi yanaşmanın formalaşması, ətraf həyata əxlaqi-estetik münasibətin formalaşmasından ibarətdir. Bütövlükdə, xor oxuma prosesində **tərbiyəvi** funksiyanın rolu şəxsiyyətin hərtərəfli harmonik inkişafının əsaslarının formalaşmasından ibarətdir.

Musiqi biliklərini verərkən, öz şagirdlərini hərtərəfli tərbiyələndirərkən, pedaqoq-xormeyster eyni zamanda tədrisin **inkişaf** funksiyasını da aktiv surətdə həyata keçirir. Bu funksiya onların musiqi-intellektual qabiliyyətlərinin kəmiyyət və keyfiyyətcə artımı prosesidir. Xor oxuma prosesində məktəblilərin biliyinin, müsbət şəxsi keyfiyyətlərinin keyfiyyətcə toplanması təhsil və tərbiyənin yeni keyfiyyət səviyyəsinin yaranmasına gətirib çıxarır, keyfiyyət dəyişiklikləri isə kəmiyyətcə gələcək artım üçün yeni şərait yaradır.

Tədrisin bu funksiyası uşağın musiqi qabiliyyətlərinin inkişafını, onun musiqi dünya görüşünün genişlənməsini, hərtərəfli musiqi biliklərinin formalaşmasını, musiqi düşüncəsinin aktiv inkişafını, təfəkkürünü, musiqi-intellektual aktivliyini təmin edir. Musiqi təfəkkürü nə qədər mükəmməl və aktivdirsə, musiqi-intellektual ehtiyaclar da o qədər aktiv inkişaf edir, xor iştirakçısının hərtərəfli və harmonik inkişaf etmiş şəxsiyyətinin tərbiyə edilməsi üçün o qədər çox imkan yaranır. Xor kollektivində rəhbərin həyata keçirdiyi musiqi tədrisi əzəldən onun iştirakçılarının musiqi inkişafı və tərbiyəsinin aparıcı amilidir. Bu prosesin effektivliyi və keyfiyyətliliyi tərbiyə, təhsil və inkişafı bütün üç funksiyasının qarşılıqlı əlaqəsi və vəhdəti ilə müəyyən edilir. Öz arasında aktiv əlaqəyə girərək tədris inkişaf və tərbiyəni (musiqi qabiliyyətinin, istedadının, musiqi mədəniyyətinin yaranmasını) arxasınca aparır, musiqi inkişafı və musiqi tərbiyəsi isə musiqi tədrisinin imkanlarını genişləndirir.

Birgə xor oxuma prosesi uşaqlara təkcə melodiyanı dinləməyi, düzgün təkrar etməyi, onu yadda saxlamağı, bədii-obraz məzmununu estetik baxımdan yaşamağı öyrətmir, həm də onların vahid yaradıcı kollektivdə birləşdirir.

Beləliklə, aparılan tədqiqatın xor fəaliyyəti prosesində musiqi-tərbiyə, təhsil və inkişaf vəzifələrinin didaktik qarşılıqlı əlaqəsi probleminin tarixi və nəzəri aspektlərinin öyrənilməsi nəticəsində, uzunmüddətli praktiki aprobasiya, kontrol yoxlamalar, müqayisələr, ümumiləşdirmələr və əldə olunan nəticələrin təhlili zamanı təqdim olunan məzmunu və nəticələri onun elmi mötəbərliyini və geniş xor tədrisi praktikası üçün əhəmiyyətini təsdiq edir.

Dissertasiya üzrə çap olunmuş ədəbiyyatların siyahısı.

1. Хоровое пение как активная форма всестороннего развития детей. //Журнал «Pedaqoji Universitet xəbərləri», №3. Баку, 2013. с.393-395.

2. К вопросу о музыкальном воспитании в детском коллективе. // Журнал«Pedaqoji Universitet xəbərləri», №4. Баку, 2013. с.434-437.

3. Содержание образовательной функции в деятельности педагога-хормейстера. // Журнал«Təsviri və dekorativ-tətbiqi sənət məsələləri», №2(12). Баку, 2013. с.94-99.

4. Деятельность детского хорового коллектива во взаимодействии музыкального воспитания,образования и развитии. // Журнал «Elmi əsərlər» №2, Института проблем образования Азерб.Республики. Баку, 2013. с.134-137.

5. Xorla oxuma təlimi prosesində şəxsiyyətin inkişafı. // «Musiqi dünyası» jurnalı, №3/60. Bakı, 2014. s.64-66.

6. О роли музыкального развития детей в процессе хорового пения.// Международный научно-теоретический журнал «Dil və ədəbiyyat», №2. Баку, 2013. с.251-253.

7. Xormeysterin fəaliyyətində təhsil funksiyasının məzmunu. / «Türksoylu xalqların musiqi mədəniyyətinin tədqiqi problemləri» jurnalı. XIII Beynəlxalq elmi-praktiki konfransın materialları. Bakı, 2014. s.116-118.

8. Задачи воспитания, образования и развития школьников вработе с детским хоровым коллективом. / Журнал «Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук». Материалы III Международной научной конференции «Вопросы педагогики» № 07 (июль) часть III. М., 2015.с.76-78.

9. Актуальные проблемы и оптимизация учебно-воспитательногопроцесса в работе с детским хоровым коллективом. // Международный научный журнал «Мир науки, культуры, образования», №6(55). Горно-Алтайск, 2015. с.90-92.

10. Проблема дидактического взаимодействия музыкального воспитания, образования и развития в процессе хорового обучения. // Журнал «Высшая школа Казахстана» №1. Алма-Ата, 2016 г. с. 167-170

Malakhat Alaga Mammadova

DIDACTIC BASIS OF MUTUAL RELATION OF UPBRINGING, EDUCATION AND DEVELOPMENT IN THE CHILDREN'S CHOIRS

Summary

In the history, practice and theory of music upbringing choir is one of the most popular, widespread, active forms to attract children to music. So, it provides to express delicate feelings and mood in natural and better way. The sophisticated musician-educators, directors of choral collectives note that participation of children in collective choir is manifestation of highly emotional and intellectual activity that is vital important for personal and moral development of child.

Main content of the dissertation is reflected in the introduction, two chapters, result, bibliographic of literature review. In terms of modern scientific-pedagogical research, students' music upbringing and the problem of didactic mutual relation of development are of particular importance in the process of choral activities.

In the process of the teaching choir, students mutual relation of aim and duties of music upbringing, education and improvement gives opportunity educator to achieve high implications of the performance culture in chorus. Stressing the role of didactic mutual relation of all integral components, educator coordinates the duties of music upbringing, education and development mutually and stimulate actively, and in this way has influence on the teaching process of the choral activities its content, structure, quality indicators and the last results.

As a result of the research, in the author's long-termed music-pedagogical experience getting of the ways and methods of harmonic mutual relation of the functions called upbringing, education, development that are main didactic functions are theoretically generalized, and practically approbated.

Teaching of music has educative role by means of the function education. Its context consists of children's music-esthetics culture development that forming of music-esthetics ideals, tastes, imaginations, ideas, critical approach to the stream of music information and music events, besides, forming of moral-esthetics relation to life.

In general, the role of educative function in the process of choir consists of forming of basis of comprehensively harmonic development of personality. While teaching music, bringing up their students educator and choirmaster, at the same time, educator-choirmaster realize actively its development function. This function is the process of quantitative and qualitative improvement of their musical-intellectual capability. In the process of choir, accumulation of students knowledge and positive personal qualities generates new quality level in education and upbringing, this provides an increase quantitatively

In choral collectives, teaching of music done by director plays important role in its participants music development and upbringing. The effectiveness and quality of this process is determined with the mutual relations and intertwine of these three functions upbringing, education, development. The process of performance together in choirs teach children not only listening to melody, repeating in right way, remembering it, artistic content in terms of esthetics, but also unites them in a creative collective. In the choir activity process of realized research, as a result of learning historical and theoretical aspects of music problems the didactically mutual relation of upbringing, education, development duties long-termed practical approbation, control checking, comparisons, generalization, content and consequences that getting during the analyses of the results confirm its scientific trustworthy and importance for the widespread practice of choir teaching.

Çapa imzalanıb: 19.02.2016.
Format: 60x84 1/16. Tiraj: 100.

«Mütərcim» Nəşriyyat-Poliqrafiya Mərkəzi
Bakı, Rəsul Rza küç., 125
tel./faks 596 21 44
e-mail: mutarjim@mail.ru